

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԱՐՇԱԿ Բ.

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՅՕՐԻՆԵԱՅ

ԷՍՄԱՆՈՒԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

—
1870

891.99

Ե-58

891.99
Ե-58

19 NOV 2011

ԱՐՇԱԿ Բ.

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՅՕՐԻՆԵԱՅ

ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՅՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

—
1870

ԲՃ.ՕՅՅՈՅ

08.04.2013

28579

000000000000

000000000000

000000000000

60560.67

ՆՈՒԵՐ

Ա. Ռ.

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅԱՍՏԻՐՍ

Աստուածաւառ , Աստուածապահ

Որ ըզճրագն հայրենի՝

Անցուցանել մըտաբերեն

Պատրըակաւ կըրօնի ,

Սուտակասպաս արանցն ընդդէմ՝

Վառեալսն ի սէր Հայութեան ,

Հոգեխրախոյս ձայն նըրագացս՝

Բուժ ի պատրոյկն արծարծման :

Գ Ո Ւ Ս Ա Ն Ք

ԱՐՇԱԿ.

ՎԱՍԱԿ ՄԱՄԻԿՈՆ Սպարապետն Հայոց.

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏՆ Ներքինի.

ՄԱՆՈՒԷԼ Երկայնահասակն.

ԿՈՆ.

ՀԱՄԱԶԱՍՊ.

ՇԱՊՈՒՀ.

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՅ Դուստր Շապհոյ.

ԱԼԱՆՈԶԱՆ ՊԱՀԼԱԽ.

ՇԱՀԱԽՈՌԱՊԵՏՆ.

ՄՈԳՊԵՏՆ.

ԽՈՒԺԻԿ Մանուկ Անապատին.

ՈՐՄՁԴՈՒԽՅ.

ԶՐՈՒԱՆԴՈՒԽՅ.

ՆԵՐՔԻՆԱՊԵՏՆ Նուիրակ Արքունի.

ՆԱԺԻՇՏ Բանբեր.

Մոզք, Դիւթք, Ասեղազէք, Նախարարք.

Գուսանք ի Գինեքուս.

Նաժիշք.

Զօրականք :

Որդիք Վասակաշ.

Մսերիմք Շահանդխոյ.

ԱՐՇԱԿ Բ.

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԳԵՍ Ա.

Տեսարանն է Ատրպատականի Գանձակ նահանգին մեջ «որ
էր սահման ընդ Պարսս եւ ընդ Հայս» (Բուզանդ) Քէլիշին(1)
(Կապոյտ սիւն) մականուանեալ Կորդուաց լեռներուն արե-
ւելեան կողմը քարձրաւանդակի մը վրայ՝ ուսկից կը տեսնուի
Ֆնոռուէն Կապուտան(Ռրմիա) ծովն Հայոց, Գիշերօք Արշակայ:

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԱՐՇԱԿ և ՎԱՍԱԿ

Պանուէլ, Կոն և Համազասպ երեքին եղբարքի հետուն խօսակից
ընդ սահմանապահս Հայոց առ հրոյ խարուկին:

ՎԱՍԱԿ. Կուհատրեան (2) լերանց ստորոտն եմք,
արքայ, Կորդուաց բարձր բարձր գագաթուները մի զմի-
ով աղխաղխեալ՝ կը հովանանան մեր գլխուն վրայ:
Ահաւաղիկ Կապոյտ սիւներն յորս յանգի երկնակա-
մարն Հայոց, անդստին յաւուրց անտի Արամայ
Հայկազնին՝ արձանք յաւերժականք Հայոց մեծաց,
Հոս քանի քանի անգամներ Պարսից հպարտութիւնը
իրեն անհամար բանակներուն հետ խորտակեցինք՝

երբ Վասակ կը հրամայէր եւ գործը կը հնազանդէին . հոս երեսուն եւ չորս տարի անդադար քաջերու արիւնը ծխաց՝ երբ մեր արեամբը կը գծէինք հայրենի սահմանները , քանի որ հետերնիս՝ հաշտ էր Աստուած եւ կամ ճակատագիր մեր :

ԱՐՇԱԿ . Քանի որ հաշտ էր Արշակ ընդ Աստուծոյ եւ նախարարաց ու ժողովրդեան սիրտը իրեն հետ էին ըսել կուգես . տէ՛հ մի՛ թողուր ճակատագրին վրայ վնասը զոր ես անձամբս ՚ի գլուխ իմ կուտեցի : Հիմա լաւ կորոշեմ , ո՛վ քաջ սպարապետդ իմ Վասակ , հիմա որ կը թողում Հայոց սահմանները եւ տխուր նախադժաժութիւն մը աղէկաւոր կընէ սիրտըս , կարծես թէ՛ վերջին անգամն է կը կոխեմ Հայոց հողին վրայ , ո՛վ երկրպագելի հող . . . : Այո՛ , այս վերջին գիշերն է Արշակայ ՚ի Հայս . տես ինչպէս աստղներն ՚ի հեռուն ծովուն երեսը կը ցոլան , կարծես յուզարկաւոր ջահերն են բորբոքեալ արքայիս մահուանը ետեւէն : . . . Քէլի՛ն լերանց կատարը՝ ամպերը կը վարէ եւ հեռուանց կը կորսուի Կապուտան ծովն Հայոց խաժալանջ . . . Զէ՛ ինչո՞ւ համար ոսկի շղթայովմը կախուած չէ երկնքէն սա Հայոց աշխարհը՝ որպէս զի չըլլար առ եւ ասուր թշնամեաց : Այլ բարէ , տարօրինակ չե՞ս գտներ այս բացատրութիւններս իմ բերնիս մէջը , եւ սակայն սրտիս թեւադրածն են :

ՎԱՍԱԿ (մտախոհ) . Կովկաս եւ Տաւրոս գծուանց մէջ պարսպեալ լեռնադաշտն Հայոց , աղատութեան միջնաբերդը կրնար ըլլա՛լ մարտկոց երկնաքուհար . ակեղ լերանց կիրճերը եւ դժուան գետոց ռենել սակաւութե՛ք՝ բաւական է իմատուն վարչութիւն մը : Բայց ինչ օգուտ , արքայ , եթէ նոյն իսկ

տղամանդէ չղթայով մը երկնքին կապուած ըլլար
այդ Հայաստանը, ինչ օգուտ՝ երբ ընտանի հեռ, ատե-
լութիւն, անմիաբանութիւն՝ պատուարներ յարու-
ցանելով եղբարց մէջ, սանդուղ, կամուրջ պիտի
կարկառէին օտարին . կրցա՞ր խզել թափել զանոնք
ամէնը մէկէն՝ այն ժամանակը յաղթեցիր, արքայ .
արտաքին թշնամւոյն զօրութիւնը՝ ներքին ընտա-
նեկան տկարութիւնն է . ան ժամանակ՝ գլուխ եւ օրի-
նակ կ'արձանանայր Հայաստան բոլոր աշխարհի, եւ
յայդ իսկ նախասահմանեալ էր : Այդ բարձր պաշ-
տօնին համար ոչ ինչ իրեն կը պակսէր, ոչ հանձար,
ոչ քաջութիւն ժողովրդոցն . բայց ախո՞ս որ անար-
ժան հոգաբարձուներ՝ շեղեցին զայն իւր բարձր
նպատակէն . դու եւս անոնց թուոյն մէջ ես, ար-
քայ . կրնայիր եւ չըրիր . պէտք էր որ քու գահէդ
ցոլացած ճառագայթներն՝ ամենուն աչքը լուսաւո-
րէին իրենց պարտքերնին լաւ որոշելու համար, որ
պէս զի գիտնայինք թէ՛ եղբարք եմք ամենքնիս, թէ
պէտք է՝ ձեռք տանք իրարու, ատելութիւնը մի մի-
այն օտար թշնամւոյն դէմ պահէինք, եւ ոչ ի գուր
վատնէինք քաջութիւննիս . ան ժամանակ պատկա-
ռելի կըլլար Հայաստան ազգաց ժողովոյն մէջ՝ իր նա-
խագահ բարձր ձեռք կը բերէր, յայնժամ նազէր
իրեւ երկրիս դժխոյ հիւսիսային Թորքոմաց տունը,
եւ ոչ այսպէս վատ հոմանիներու, անարժան տար-
փածուներու եւ ժպիրհ սեղեխներու ձեռքէ ձեռք
ինկած՝ իրեւ անարդ բող մը կամ աննշան հարձի
մը պէս քարշէր, եւ յեղյեղուկ սիրուհւոյ նման գրկէ
գիրկ անցնելով, մէկէն շոյուած ատենը միւսէն կից
ընդունէր՝ ուսկից քիչ մը առաջ գգուանք եւ սէր էր
տեսած :

ԱՐՇԱՎ. Ահ, Վահակ, մինչ անողոք Աստուծոյ առջև, իր բարկացայտ կայծակներովը գիս կռիւն, դո՞ւ այլ մի յառնես չուառ թագաւորիս վերայ պարսաքարել ՎԱՍՍԱՎ. Գիտես, արքայ, միշտ ես անկեղծ եմ խօսած, անոր համար ալ քու քովը միայն ի վտանգս եւ ի տագնապ ժամու փնտռուեր կեցեր եմ. պատե-րազմաց եւ արեանց մէջ փայլատակեր է սուրս, եւ խորհուրդս ճակատամուղ արուեստին մէջ եւ թէ զի-ա՞րդ, գիտես, գիտեն ամէնքն ալ. բայց քու ար-քունական զեղխութեանց եւ որսոյ հանդիսիցդ ու շուայտութեանց մէջ՝ երբէք. քանզի չարաւ անշուշտ եւ չէի կրնար արիւնաթոր սուրը կրող կողերս, Տիւ-րացի մեղի ծիրանեացդ վրայ հանգչեցնել. քանի որ ուրիշ արեան ծիրանի մը կը փնտռէի եւ ուրիշ կադ ու կռիւ կը յուզէր կը տապէր հաստաբեատ նիզակն ի ձեռինս, քան թէ վարսիլ ի կողս սրտաթունդ էրէ-ոյ. եւ ո՞րչափ հեռու՝ Արիսական Վահագնի դու կա-քաւիչ մը՝ վարձակներուդ եւ դուսանաց երգերովն ու պարերովն զմայլել, եւ անտարակոյս՝ խիստ եւ ան-յարմար պիտի հնչէր, բազմաբիւրաւոր բանակներու հրամանատար ըլլալ վարժած ձայն մը՝ թոյլ ու մեղի ու վատ երգեցիկներու սիրոյ հառաչանաց եւ նուա-գաց մէջ. վկայ են սահմանածայրքս Հայոց. Դեռ շատ ըսելիք կունենայի՝ թէ որ ըլլայիր դու այսօր դահուդ վրայ եւ ան ատենն ալ, ինչպէս հիմայ, կարենայիր ինծի ականջ դնել. եւ ընդ հակառակն այսչափս ալ կը լռէի՝ եթէ վատահ չըլլայի որ դարձեալ ժամանակն ի ձեռս է. Գիտես, տէր իմ արքայ, ի սկզբանէ ի վեր հակառակեցայ ես այդ զիջմանել երթարուդ առ Շա-պուհ, եւ յայդմ խորհրդի՝ չէի համամիտ միւս նա-խարարացդ :

ԱՐՇԱԿ . Եւ սակայն դու միայն կաս առ իս . իսկ անոնք որ խրատեցին զիս եւ համոզեցին յայդ՝ յօգուտ աշխարհիս , հիմա , ո՞ր դիտէ . . . գոնէ օգտակար ըլլար իմ երթա ժողովրդեանս՝ չէի դժկամակեր , բայց վախեմ , անտէրունջ մնացած Հայաստանը՝ ոտնակոխ պիտի ըլլայ թշնամեաց , ամէնքը մէյմէկ կողմ ցրուած՝ զատ զատ՝ չարին հաղբը պիտի խնան . . . աւանդ երկիրդ իմ հայրենի . . . Վասակ , գոնէ դո՛ւ մնացիր հոս , միակեւ զաշխարհս՝ յափշտակիչ չար գազանէն որ զՍրշակը իր ճիրանները անցնելէն վերջը՝ պիտի յարձակի Հայաստան . գոնէ դու մնացիր , որպէս զի յոր բաւական չեղաւ իմ նուալեալ թագիս ճաճանչը՝ իւր առաքինի զօրագլխին ձայնը համախմբէ զամէն մէկը ի մարտ՝ հայրենի տան պաշտպանութեան համար :

ՎԱՍԱԿ . Իմ պարտքս զիս հոս թագաւորիս քովը կը կոչէ այս յետին տագնապ ժամուս մէջ . թէպէտ եւ միշտ թագաւորէս աւելի՛ սիրեր եմ իմ հայրենիքս : Ո՛չ երբէք սխտերագլխի դաշտը զլացեր է ինձի՝ իր մահահոտ ասպարէզը , մանկութենէս ի վեր յար ի նմին կամ եւ ի նմին եմ ես իբրեւ ի տարր իմ գոյի , (3) սակայն եւ այնպէս չեմ կրնար թողուլ իմ տէրս ձեռքը կապած անօրինին գող գերի . կուգամ ես պարտը կելու իմ նմանեացս նախատինքը : Բայց ո՞ր դիտէ թերեւս ալ ստորջացան նախարարք ձեռնթափ ըլլալէնէն իրենց տիրոջմէն , գուցէ Մեծին Ներսիսի առնն Աստուծոյ խրատները՝ զօրեցին անոնց սրտին վրայ . գուցէ հիմա իրենք մեզի կ'սպասեն , կամ չէ նէ ալ Հայոց աշխարհին մէջ ամուր բերդեր կամ լերանց դժուարք կը պակսին . ահաւասիկ եւ Դրաստամատ քու հաւատարիմդ՝ առաքինազարդ ծերունին , հնա-

դարեան դիւցազանց պանծալի շառաւիղ, այսպիսի յետնեալ, տալականեալ դարուս մէջ, զարմանալի հաստատամտութեամբ արքունի հրամանէդ կը հսկէ Անգեղ բերդին մէջ պահուած արքունական գանձուց վրայ եւ վստահ եմ որ կեանքը չեւած ինքն ալ չեւնէր անկից, Հայկայ արիւնը կը քալէ իր երակներուն մէջ եւ երանի թէ սակաւթիւ չըլլային իրեն նմանիքը. հոն կաթրանանք քեզի հետ, արքայ, առ վայր մի սակաւութեւ հաւատարմօք. եւ Վասակ թէ որ պատերազմի դաշտին մէջ դիտէ դիմադրաւ նահատակել ի վտանգս, տեսնես որ գիտէ. նաեւ պահպանել իր տէրը ամուր բերդի մը մէջ անկասկած՝ մինչեւ որ զգատացեալ նախարարք եւ ժողովուրդք ի վերահաս աղիտիցն, այն ձեռքերը որ մերժեցին իրենց բնիկ տէրը, օձը գրկերնին ընդունելու համար, վերջստին առ մեզ դառնան, եւ այն ատեն մեր վրէժխնդրութեան նիզակովը եւ աղեղամբ կը հալածենք յոխորտ թշնամին, — Ահա եւ Քուչանաց Արշակունի թագաւորը որ ի Բաղիս քաղաքի՝ պատերազմի կը գրգռուի Սասանեան գահուն դէմ, բանադիր կըլլանք ի միասին, եւ երբ երկուստեք բորբոքի մարտն՝ կործանումն հասեալ է անշուշտ Սասանոց Պարսկի. զոր հաւն հաւուն քո մեծն Խոսրով չի կրցաւ վճարել՝ դու ի գլուխ կը հանես, Պարթեւաց գահը վերականգնելով Արեաց աշխարհին մէջ, մեզ փառք եւ Արշակունի գահուդ հաստատութիւն: — Իսկ չէ՛ եթէ դարձեալ յամառեալ պնդես, Շապուհ զմեզ ի միասին տեսնէ. — այս է վերջին խօսքս:

ԱՐՇԱԿ (ՎՏԱԽՈՒՆ). Պէտք է որ երթամ ես, ազգս այցալէս կուգէ, նոյնը կը պահանջէ իմ երդումս ալ. եթէ ժողովուրդը չի կրցի ինձի հետ ընել, գոնէ

պտտոճառ չխտամ անօրինին , ուխտադանցութեամբս՝
եւ եւս գրգռել անոր դէմ . հոն կը կոչէ զիս ներ-
քին ձայն մը , հոն կը մղէ վրէժխնդիր Աստուծոյ ան-
տեսանելի աջը . կամաւ թէ ակամայ՝ պէտք է որ եր-
թամ . սակայն ո՛վ Վասակ քու տիրասէր հաւատար-
մութիւնդ եւ պտտուոյ աղնուական զգացմունքդ
ինչչա՛տ աւելի կը նսեմացնէ միւս նախարարացս ա-
նարժան վարմունքը . բայց արդ կուգայ մէկը արտո-
րալէն , քաջիդ որդին է , տեսնեմք ի՞նչ լուր կը բերէ :

Տ Ե Ս Ի Լ Բ .

ՆՈՅՆՔ և ՄԱՆՈՒԷԼ

ԱՐՇԱԿ . Ողջո՛յն քեզ , քաջագունդ , ողջո՛յն իցէ . . .
խօսէ՛ համարձակ :

ՄԱՆՈՒԷԼ . Տէ՛ր իմ արքայ , յաւիտեան կեանց .
Ալանողանն է Պահլաւ՝ կուգայ ընդ առաջ Հայոց ար-
քայիդ յղեալ ի Շապհոյ :

ԱՐՇԱԿ (ցած) . Մահուան սուրհանդակը . . . սա-
կայն . . . (բարձր) թո՛ղ գայ , մուծէք զնա առ իս եւ
թողէք զմեզ վայրկեան մը առանձին . (Մանուէլ կելնէ) .

ՎԱՍԱԿ . (եղևելու առնել) . Որ աստ եմք՝ այնպիսիք
եմք որ չունինք պէտք հազարներու . մեր ձայնը՝ սու-
րերնուս լեզուէն պէտք է հոտիլ , արքայ , որպէս զի
չի յոխորտան մեր վրայ սէգ թշնամիք . յիշէ՛ որ երե-
սուն եւ չորս տարի անդադար իրենց յաղթող ժո-
ղովրդեան գլուխն ես դո՛ւ , յիշէ՛ որ՝ սիրոյ հրաւիրա-
նօք եւ երգմամբ ուխտից կոչեցին զքեզ եւ այնպէս

կերթաս առ նոսա . միտքդ ըլլայ միշտ՝ որ Հայոց
թագաւորն ես դու եւ որ առ քեզ Վասակ՝ հրամա-
նատարն . եթէ չիկրցանք փառօք պահել՝ դոնէ չինը-
ւաստացնենք զհայրենիս :

ԱՐՇԱԿ . Գիտեմ որ Վասակ իմ հետս է , երբէք
չեմ կրնար մոռնալ որ Հայոց թագաւորն եմ ես՝ եթէ
կանգուն եւ եթէ անկեալ , բայց գիտեմ նաեւ որ
ժողովուրդ մը ունիմ , որուն ցարդ չի խնայեցի . . .
որուն ցասմանն արժանացայ . . . : Ելիր դու սակաւիկ
մի , ո՛վ քաջ : (Վասակ կեղնե) :

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

ԱՐՇԱԿ և ԱԼԱՆՈՋԱՆ

ԱՐՇԱԿ (իմֆնիկ) . Եթէ կարելի ըլլար ժամանակ
գողանալով սովալլուկ գայլին բերնէն իմ ոչխարներս
ասրեցնել , եթէ կարելի ըլլար զանցեալ մը քաւելու
համար . . . բայց ահա ինքն . (բարձր) ողջամբ եկիր ,
Ալանողան , մօտեցիր առ իս :

ԱԼԱՆՈՋԱՆ . Շապուհ արքայից արքային ողջոյնը՝
մատուցանեմ Հայոց արքայիդ :

ԱՐՇԱԿ . Տիրոջդ ողջոյնը առ թագակից իւր եղ-
բայր՝ քաջազն Պաշլաւիդ արեանառուն իմ սիրայ-
նոյ բերնով՝ հեշտ եւ բաղձալի է ինձ արդարեւ ,
ուստի եւ ես կարկառեմ զաջ մտերմական : (Զեղֆ
կերկնցնե) :

ԱԼԱՆՈՋԱՆ . Արշակայ ողջոյնը արքունական չատ

բարձր եւ անհասանելի է ինձ . . . սակայն ինչո՞ւ այսպէս միայն արքայ Հայոց :

ԱՐՇԱԿ . Մինակ չեմ ես , առանձին ուզեցի հետդ խօսիլ . . . ուրիշ կողմանէ ալ առ Հայքս ամենայն ինչ սակաւուք վճարի , փորձով գիտես : (4)

ԱԼԱՆՈՋԱՆ . Պարագայք ամաց եւ դէսը շարունակ փոփոխին եւ անցածը կը մոռցուի : Առանձին խօսելու համար ալ՝ ահաւաստիկ առանձին եմք , արքայ Հայոց :

ԱՐՇԱԿ . Գիտե՞ս , Ալանոզան , ուսկի՞ց եւ որո՞ւն կը զրկուիս . Սասանականէն Շապուհ հրեշտակ ես առ համազգին քո Պարթեւ . գիտե՞ս որ անոր դահուն պատուանդանը՝ իմ եւ քու նախահարցդ եւ տոհմիս արեանը մէջ կը ծփայ . գիտես ո՞րքան արեան հեղեղներ վազուց Հայոց աշխարհը մեզի համար . յուշ քեզ Խոսրով եւ Տրդատ անպարտելի դիւցազունք՝ որք մահու չափ ճգնեցան վասն մեր : Միթէ ամօթոյ շառագունանք չներկեցին բնաւ քու երեսդ՝ ծառայ լինել քու ծառայիցդ , քանի որ անոնց տէրն ես եւ իրաւամբ « թէպէտեւ ականաց է քու գալուստդ գիտեմ չկարենալուդ Շապուհ հրամանաց դէմ գալ , բայց կեցիր միանգամ Յունաց աշխարհը անցնիմ » (5) եւ երբ Բուշանաց թագաւորն Արշակունի ի միասին արթննայ , որն որ արդէն միմուալ սկսած է բարկութեամբ՝ ինչո՞ւ զրկուիս դու քեզ հանդերձեալ բարեացմէ :

ԱԼԱՆՈՋԱՆ . Բացարձակ խօսողիդ ներէ՛ որ բացարձակ պատասխանեմ . « Եթէ դու ոչ խնայեցիր մեր ազգային Կամսարականաց որ ինձմէ աւելի քեզի մերձաւոր էին եւ հարազատ կրօնիւք եւ հայրենեօք , ալ ինձմէ ինչ բանի կսպասես . . . ինչ օրինակ ունիմ

անջնջեալ որ յուսադով քու անյայտ բարութեանցդ ,
իմ թագաւորէս գտածներս կորսնցնեմ պարտուցս
հաւատարմութեան փոխարէն , դու որ հաւատա-
րիմ չգտնուեցար քոյոցդ եւ ազգիդ՝ ի՞նձի պիտի
հաւտացնես :

ԱՐՇԱԿ . Եթէ ես անհաւատարիմ գտնուեցայ իմ
պարտուցս եւ անգութ առ ազգայինս՝ անոր պատի-
ժը ես կը կրեմ , բայց այդ քեզի ի՞նչ պէտք : Անյայտ
կը կոչես իմ բարիքներս եւ սակայն պէտք էր քեզ
խեղամուտ ըլլալ որ երբ՝ տէրութեան հարկը կը պա-
հանջէ , եւ գողցես կենաց եւ մահուան խնդիրներ
կը յուզին մէջտեղը , Արշակ ալ չի կրնար տատամեւ՝
քանի որ յայդմ է եւ իր դահուն հաստատութիւնը .
եւ նոյն ձեռքերն որ ազգային արեան մէջ թաթա-
ւեցին քաղաքական պատճառի մը համար՝ քան զայն
գորաւորագոյն առիթ մը մինչ առ դուրս հասեալ
կայ , գոց չեն կրնար մնալ առատաբար բարիս բաշ-
խելու պէտք եղած տեղը . իր վրէժխնդրութեան
չափովը միայն չափէ՝ դու նաեւ իւր բարերարու-
թեան հանդէսը . բայց մի տար ամենեւին պարտուց
հաւատարմութեան անունը անարդ եւ վատ սորը-
կութեան մը որուն կը տանիս , վասն զի եթէ ճանչ-
նայիր քու պարտքդ՝ ո՞ր դրօշուն տակ համախմբել
քեզ քոյովքդ , կորոշէիր անշուշտ :

ԱԼԱՆՈՉԱՆ (գարնացմանք եւ արմեալ .) Ուրեմն
կը հրապուրես զիս յայտնի համարձակ՝ ապստամբել
իմ տիրոջմէս :

ԱՐՇԱԿ . Կուղէի յիշեցնել քեզ քու տէրդ եւ քու
պարտքդ . միւս կողմանէ ալ անյայտ բարութեանցս
վրայ , ինչպէս որ քիչ մը առաջ բերնովդ վկայեցիր ,
վստահել չկարենալուն լոկ տիրասէր եղող անձի մը

վրայ՝ անմեկնելի են արդարեւ այդ զարմանքը եւ սրտամոռութիւնը . սակայն եւ այնպէս թողունք զայն , պարզաբար ասելով , քաջ ի միտ առ՝ ի՞նչ չափ քեզի իմ քնասս Ալանողան , մինչեւ չուզենալ անգամ տեսնել անձիդ օգուտը անվրէպ . եղկելի կուրութիւն :

Ա.Ա.ՆՈԶԱՆ. Ոչ այդքան մինչեւ խարդաւանեւ մտաւերեւ իմ տէրս . ո՛չ ինչ կարող է մոռցնել տալ ինձի իմ պարտքս , ո՛չ ինչ կարող է դրդուել զիս , Ա՛րչակ արքայ Հայոց :

ԱՐՇԱԿ. Օ՛ն անդր ի բաց ուրեմն ինձմէ վատ գերի դու անարգ բռնաւորի մը , քու բնիկ տէրերէդ ապստամբ եւ անարժան զարմիդ . . . եւ դու երե՛ս ունիս ինձի յիշեցնելու իմ յանցանքս առ ազգս . . . եւ ես զիջայ խօսել քեզի հետ . . . երթանք ապա առ Տէրդ :

Ա.Ա.ՆՈԶԱՆ. Ինչո՞ւ կուգաս , ո՞վ կը բռնադատէ քեզ :

ԱՐՇԱԿ. Տիրոջդ երդմունքը եւ քան զայն առաւել՝ ժողովրդեանս սէրը , այս՝ — զիտեմ որ այս զգացմանս վրայ կը տարակուսիս դու . — բայց չէ՛՜ վայթ . բաւական արիւն քաղեց երկու ազգաց մէջ , չա՛տ է այլ . երեսուն եւ չորս տարի անընդհատ պատերազմաց անցքերը ո՛ր կողման աւելի աղիտաբեր եղան՝ զիտէք :

Ա.Ա.ՆՈԶԱՆ. Սակայն իմ թագաւորիս սլաշտօնեայքը՝ ամենքն հսկեն արթուն իր դահուն չորս կողմը . ո՛չ ոք ուժացաւ իրեն բնիկ տիրոջմէն . ո՛ւր են իշխանքդ Հայոց մշտայաղթ , չըլլայ թէ յաղթեւէ յողնած դադրած ըլլան : (6)

ԱՐՇԱԿ. Պատերազմաց ատեն զիտէ արիւն քրտնիլ իմ ժողովուրդս , սլէտք է հանգչի հաշտութեան ժա-

մանակ . կուգամ ես , իշխանդ զօրուն Պարսից , կռել
գլխայմանն . յառաջեա՛ ինձ կանխել առ տէրդ : Զօ-
րտկա՛նք . Վասակ առ իս գայ :

ԱԼԱՆՈՋԱՆ . Հայոց արքայիդ հրամանաց տկնար-
կութեան կազմ եմ եւ պատրաստ : (կեղնե)

Տ Ե Ս Ի Լ . Դ .

ԱՐՇԱԿ և ՎԱՍԱԿ

ՎԱՍԱԿ . Վերջապէս որոշմո՞ւնքդ , տէր իմ :

ԱՐՇԱԿ . Որովհետեւ չուզեցիր թողուլ քու թու-
գաւորդ , երթանք իմ միակ հաւատարիմս :

Մնաս բարով , Հայա՛ստան , մնացէք բարեաւ իմ
ընդարձակասուն ձիւնեղէն լեռներս՝ ձեր սառնահալ
կարկաշատահ ջուրերովը հազար ու բիւր վտականիք .
մնացես բարեաւ , երկիրդ իմոց հարց , ահաւասիկ
արեւը կը ծագի քու վրադ , լեռներուդ ծայրերը
կ'ոսկեզօծէ , կ'արթննան երամովին ճռուողական հա-
ւերդ՝ թռչունք եւ արտուտիկն առաւօտին : — Ամե-
նէն չնչին , ամենէն աննշան յատկութիւններդ ո՛հ
ինչպէս անսովոր զօրութեամբ կուխօսին վշտահար
սրտիս հետ , — միայն սեւ ամպ մը , չարագուշակ
ամպ մը՝ Պարսից հողուն վրայէն , առ իս կարկառի
իւր ծոցը ծածկել անհետացնելու համար գիտ . —
մնացէ՛ք բարեաւ ծով ու ցամաքդ Հայոց , արդեօք
պիտի ըլլա՞յ որ միւսանգամ մ'ալ ձեր երեսին գե-
ղեցկութիւնը տեսնեմ :

խոխոջածայն վտականիք , սէր անտառաց հովանիք ,
սէր եւ լուսնեանն արծաթի եւ իմ հոգիս կը նուաղի ,
օժանդակեցէ՛ք ինձի , քո՛րք իմ սիրասունք :

ԶՐՈՒԱՆԳՈՒԽՏ . Ինչո՞ւ այսպէս տխուր արքայա-
դուստրդ Շահանդուխտ , ահա սիրելին քո Արշակ Հա-
յոց թագաւոր , որում ցանկայր եւ փափաքէր անձն
քո , եկաւ հասաւ Պարսից աշխարհը . ամենուն բերա-
նը կը յածիս , քիչ ատենէն պիտի երթաս հարս խօ-
սեցելոյն , քիչ ատենէն պիտի ըլլաս Հայոց թա-
գուհի , ինչ կոյ քեզ հոս տխրելու . մենք պիտի
տխրինք այո՛ որ պիտի թողուս զմեզ առաջնին , դո-
նէ առանձին ըլլայինք , մեզի հետ պիտի ըլլայ ցաւն
ու հեծութիւն՝ սիրելի քրոջնէս բաժնուենուս . զքեզ
թագն հրապարիչ , նոր հոգեր եւ փեսայիդ արքու-
նական խնամքն ու սէր զբաղեցնելով՝ մոռցնել պիտի
տան քեզի քու ծննդեանդ տեղերն եւ ընկերներ ,
իսկ մենք . . . :

ՇԱՀԱՆԳՈՒԽՏ . Ո՛հ եթէ սիրտ իմ ոչ ստէ , քորք
իմ նապելիք , կարծեմ թէ պիտի լանք առ հասարակ
ամենքնիս , պիտի լանք իմ յոյսս խաբուսիկ , պիտի
լանք զերանութիւն իմ վաղանցուկ , տխուր իմն նա-
խազգածութիւն աղէկէզ կընէ սիրտս . . . :

ՈՐՄՁԳՈՒԽՏ . Մէկդի թո՛ղ այդ տխուր մտածու-
թիւնները , անձկա՛լիդ իմ ի հոգի , եւ ըսէ՛ մեզի ո՛հ
զի՛արդ , արքայադուստրդ Շահանդուխտ , վերջապէս
այդ յանկարծածին սիրոյ նշոյլը ցոլացաւ արհամար-
հոտ սրտիդ մէջը , դու որ հարիւր թագաւորաց մեր-
ժեցիր խնդրանաց հրաւէրքը եւ լուսնադէմ հարիւր
հազար արքայորդաց , ու ամէնքը ձեռնունայն յետս
դարձուցիր . ի՛նչ երջանիկ մահացու էր այդ որ այս-
պէս շուտով դրաւեց քու սիրտդ , Արեւոց օրիս՛րդ :

ՇԱՀԱՆԳՈՒՄՏ. Ո՛հ երջանիկ չափաւ ըլլայ սրտիւ
ցանկացեալը, կարծեմ թշուառ իրբու զիս, թշուառ
համայն սիրոյ որդիքներուն պէս, գրախտէն դուրս
տրտալածիկ որդւոց մարդկան՝ Աստուածորդւոց յար
եւ նման... Բայց ահա գիշերը կը մերկանայ իր
քօղերը ու պատանքները, անմահական լոյսն համաս-
փիւռ կուգայ ի յայտ յանդիման եւ ամենայն առար-
կայից կը պարզեւէ իրենց յատուկ եւ սեփական
որոշ որոշ ձեւերնին. կըսկսիմ ես փոփոխութիւններ
նշմարել, ո՛վ հիասքանչս տեսիլ. հոս արուեստ եւ
բնութիւն կարծես նախանձընդդէմ կը մրցին, բոլոր
շրջակայքս երկազիմակ կերպարանքի տակ ինձի կու-
գան յերեւան. ինչէ՞ն այս զանազանութիւնս (հողոյն
վրայ գարնացմանը կը նայի). կէս թխաղայն կէս կար-
միրակ կերկրիս յատակը՝ տարբեր հոգիներ ինձի
կազդեն. ինչ գորութիւն է այդ սեւ հողին ծոցէն
կենէ, ու զիս իրեն կը քաշէ, ու զիս սիրով կար-
բեցնէ. ո՛հ երազածիս յար եւ նման է այս հողն,
հայոց աշխարհիկ, ա՛հ ինչո՞ւ համար այդ քօղը սգաղ-
դեաց երեսիդ վրայէն սրկաս չէ համեստագեղ կու-
սին նման՝ սրտայանկոյց եւ հրապուրիչ, ամենեւին
չի՛ վերնար... Բայց ինչո՞ւ համար այս հողս, ի՞նչ կը
նշանակեն այդ նորութիւնները, սիրտ իմ չարագու-
շակ, ինչո՞ւ կը դողաս, ո՛հ, քորք իմ, նախազգա-
ծեմ (2) ես չարիս :

ՈՐՄՁԳՈՒՄՏ. Կը լսեմ որ հոս տոեան պիտի խմբէ
հայրդ արքայ, անոր համար քանի ժամանակ է
պատրաստութիւններ կըլլուն ամենայն Պարսից բը-
նիկ ջրարաշխական դարձադարձ արուեստին հմուտ-
թիւնները գործադրուելով. (5) տե՛ս օրիորդ ի՞նչ դէ-
ղեցիկ ձիւնադարդիկ լեռներ, ի՞նչ չքնաղաղ եղ առաւ-

ներ, ինչ շնաշխարհիկ հովանիք, ինչ սիրունակ լճակներ, հոս պիտի ընդունի հայրդ զԱրչակ Հայոց թագաւորը, իրեն աւելի սիրելի ընելու համար Արեւոյ աշխարհը՝ Հայոց երկրին նմանութեամբ ուզեր է աչքերը զուարճացնել :

ՇԱՀԱՆԳՈՒԽՏ. Հասաւ ինչո՛ւ խնդութիւն եւ տըխորութիւն՝ երկու հակառակամարտ ոգիներ կուլըռուին սրտիս մէջ. բարենշան է ամենայն ինչ արտաքոյ, չարագուշակ ինչո՛ւ բնաւին ի ներքս ի յիս. հաղիւ թէ կենաց բաժակը բերնիս պիտի մտեցնեմ՝ ո՞վ թիւն կը խառնէ անոր մէջ. քո՛րք իմ եւ հարսու՛նք, միսթարեցէ՛ք զիս, փութիցէ՛ք կաղաչեմ. ըսէ՛ք ինձի որ երջանիկ եմ, երջանիկ պիտի ըլլամ, ստէպ յեղյեղեցէ՛ք զայն ականջիս, թերեւս շատ լսելով համազուի սիրտս. գողորիկ ձեռօք մտերմական աջ կարկառեալ՝ լսեցէ՛ք իմ սրտիս միտապաղաղ արծաթափայլ լճակին վրայէն սեւ նոճիին չուքը որ զանկայ կը մթաղնէ. թողէ՛ք որ վայելեմ զերկինս եւ զլոյս, հեռացուցէ՛ք ինձմէ ամուր ստուերները, ա՛հ ինչո՛ւ համար հառաչանաց հովեր կը խռովեն զայն, ո՛հ ինչո՛ւ համար անդահական երազներ գիշերները քունիս հանգիստը կը վրդովեն . . . :

ԶՐՈՒԱՆԳՈՒԽՏ. Ի՞նչ երազ է որ կը գրուցես, օրիորդ Արեւոյ, ի՛նչ երազ է զորով յածին միտքդ անդադար :

ՇԱՀԱՆԳՈՒԽՏ. Ո՛հ, քո՛րք իմ, պատմեմ ձեզի, բայց ի՛նչպէս . . . :

ԶՐՈՒԱՆԳՈՒԽՏ. Ըսէ՛, հոգիս, ըսէ՛, թռչունս սիրափետուր, ըսէ՛, հաւիկդ հրաշագեղ. թափէ՛ քու սիրտդ զեղուն եւ ի զեղուն լանջաց քոյոց սիրաւորազ հոգիդ խուսափելով՝ թեթեւացի գէթ առ վայր մի եւ մեր հոգիքն ի միասին :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԹՅ. Թուէր ինձ ի տեսեան , սիրոյ եւ
փափաքանայ թեւերուն վրայ՝ երթալ գնալ յերկրիս
մերմէ տարադէմ . վերացայ եւ բարձրացայ մինչեւ
Հայոց լեռանց ի ձիւնապատն արտեւան յերկրի կա-
տարս . (4) աչքիս առջեւ տարած էին բոլոր Հայաստանի
առհմանները իր երկնապիշ վիմատառեալ կոհական-
ման լեռներովը , իւր երկնաճեմ սաւառնաթեւ ան-
տառներովը , կարկաջասաշ խոխոջածայն վտակնե-
րովը , ագամանդէ լճակներովը , շնաշխարհիկ հովիտ-
ներովը , իր անուշակ յիշատակօքը եւ գիւցաղանց
շիրիմներովը՝ բոլորը մէկէն բլրազարդիկ լեռանա-
գալստ մը երկրիս երեսէն վեր բարձրացած՝ իբրեւ
համայն աշխարհիս հովանոցը՝ չորս հովերուն կը ծա-
ծանէր . Դրախտին գետերն արծաթաղբւրք զայն
առողէին , հրեշտակները իր օգերուն մէջ կը թռչե-
ին , հարսնամատուներ ջուրերուն մէջ իբրու քնար
միմնէին . մէկ կողմանէ Սեբմանց լեռինք բիւրակն-
եայք դրախտիկն ի ծոցին իբրեւ զմայր միածին որ-
դւովը պանծացեալ , (5) միւս կողմանէ տապանն ի սա-
րին իբրեւ թագապսակ իմն արքայ լեռանց մէջ բազ-
մեալ՝ Մասիս լեռը բարձրայօն , ժիր եւ անդորրա-
սէր , պարկեշտ ու տնաշէն իր ժողովուրդը իրենց
երկիրը կը վարէին . հոս մշակք խաղողիզագեղ հնձոց
մէջ բարդ ի բարդ որաները կը կապէին , հոն կա-
նայք եւ մանկտի կարմիր ոտամբ ի հնձանի պարէին
ի զուարթ այգեկիւթս , հովուաց բացօթեգաց ի սո՛յլ
սրնգի խաշինք մակաղէին , եւ տուարած իկն անդէորդ
յեղեգնախողս եւ ի կայտիռս արթնցնելով լեռանց
ծերուկ արձագանդները՝ դիտէր զկայթս ոտից Հայ
կուսանաց , նորեկ հարսանց եւ ծաղկաճեմ օրիորդաց ,
ի համբոյր ոտին նազուհեաց՝ հրաւէր տուեալ այդ ծաղ-

կոտնեայ լերանց վրայ . ազատորդիք նախարարաց իր որոասուն բլրոց ի բլուրս եւ ի թաւս մայրեաց դեղերեւով՝ եղջերեայ փողերն հնչեցնէին , եւ ջրալուղակ ձկնորսաց մանկունք ընդ առաջ ելնելով ազատագունդ սուպին գետոյն կղզեակներէն ձուսած ելով կըսթափէին , եւ գիշերները ուրախ զուարթ կոչունքներով այր ընդ ընկեր խրախճանակից՝ իրենց սեղաններուն վրայ պէս պէս խորտկոց հետ կը սփռէին զէջջափայտ էրէոց (6) : Կարծես թէ ձայն մը այդ երկրին խորունկէն ինձի կըսէր՝ կոյս դու , կամի՛ս լինել մայր աշխարհիս , հարսն սիրեցելոյն , Հայաստանին թագուհին , ե՛կ , Շահանդո՛ւխտ , մի՛ անտեսեր հրաւէրքը , լե՛ր մեզի մայր . քո՛րք իմ , յայդ քաղցր անուն սիրտ իմ վաղեալ տրտիեց առ խնդին , յափշտակեալ իմն , յապուշ կրթեալ եւ իջմայլման չէի կրնար բան ի բերան արտաբերել , ոչք իմ իվիւղ յարտասուս՝ տային նշան հաւանութեան :

ՋՐՈՒԱՆԴՈՒԽՅՏ . Անոր համար արթննալով ես քու ձայնէդ հառաչանաց , միմնչաձայն սլեաց նման՝ ոչք հեռաւոր եւ ամայի ծովուն ափանց վրայ դան ու փշրին կոծկոծելով , կը տեսնէի դքեզ իբրեւ ի տէգս թաւալեալ՝ որ հանգչէիրդ օդասլարիկ գուսանաց ճռուողաձայն երամին ի սնարս բարձից փետրաղարդ . եւ ոչ միայն ես՝ այլ եւ գիշերավարն աստղ արուսեկի քաջագանգուր խոպոպիքներուդ մէջէն՝ շուշանուփայլ եւ այգածին ճակտիդ վրայ ցողացեալ վայելք իմն խանդակաթեալ ի տես լանջացդ ալեծածան , և՛ երերածուփ քոյոց ծղեաց , քնքուշ բարձիցդ բաղձանօք :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՅՏ . Այլ լսէ՛ , նազելիս , լսէ՛ այս զուարթ սկզբնաւորութեան տխուր վերջաւորութիւնը :

ՈՐՄՁԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ . Ի՞նչ եղաւ , ի՞նչ դժբաղդութիւն նոր մեզ պիտի դուժեա .

ՇԱՀԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ . Լսեցէք քոյրե՛րս ու բացէք իմ վըրաս . . . : Կարծէի ես դիւրահաւանս արդէն լինել Հայաստանի տիրուհին , պսակն մայրութեան տակաւ շուրջս բոլորէր , զգայի զցաւ երկանցն ի յիս , այնքան այդ ժողովուրդը յառեալ ի յիս համարէի եւ ես ի նմա , յանկարծ չգիտեմ ի՞նչ թշնամի ձեռք որ ըստ ինքեան թուէր չլինել , այլ վրէժխնդիր կնկանմը աջը կը մղէր զայն ի ծածուկ՝ կատողած ու բարկացայտ ուրուականը ամպին մէջէն դէպ ի առ իս կարկառելով՝ վայրագաբար սեղմեց իմ մէջքս , ո՛վ ցաւոցս ո՛վ աղիտիցս , ո՛չ թէ արցունք այլ արիւն հեղեղեցէք իմ աչեր , ախոս , աւա՛ղ , ես երկնեցի , ես վիժեցի ո՛հ զմահ . . . :

ԶՐՈՒԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ . Յաւադին մեզ պատմութիւն պատմեցիր :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ . Այո՛ մօր մը եղան իմ ցաւքս որն որ մեռած որդի ծնաւ , լաւ էր թէ չէր իսկ ծնեալ . կամ թէ չար եւս , ողջ ողջ զորդին իւր միածին՝ սիրոյ բազուկ կարկառեալ գուրգուրալով գրկացը մէջ սեղմած ատենը՝ զայդ հեղձուց . . . : Այդ տխուր դին անկենդան աչացս առջեւ միշտ ունէի , կըսէի յանձն իմ՝ ես զայս յարգանդն իմ յղացայ , անոր զկաթն զսիրտ իմ ջամբեցի , նմա զազիս ետու ճարակ՝ Աստուած միայն զայն գիտէ . . . :

ՈՐՄՁԴՈՒԹՅՈՒՆ . Սակայն ինչո՛ւ . . . :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ . Աչուրներս դարձուցի . . . ո՛վ սուկումն . . . խաւարին բանտ մը անել յաւերժական , չղթայից շառաչք կը լսուէին , ռսկերոտոյ սօսաւիւն , մահուան ստուերներ , եւ անոնց մէջը սիրելի պատ-

կերմը ի ցաւս եւ վերջին ծայր անարգութեան. ո՛հ, քո՛րք իմ, ոչ եւս այլ կարեմ ժուծել, հասէ՛ք ինձ օգնութիւն :

ԶՐՈՒԱՆԴՈՒՅՏ. Բայց ո՛վ այնքան անգութ... :

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՆՈՅՆՔ և ՆԱԺԻՇՏՆ (քանկեր)

ՆԱԺԻՇՏ. Տիրո՛ւհիդ իմ, հայրդ արքայ, կուգայ քքեզ տեսնելու, ահա Դրախտիս ծառերուն մէջէն կանցնի դէպի հոս առ մեզ դէմ եղեալ :

ՇԱՀԱՆԴՈՒՅՏ (ստսկանք). Բիչ ատենէն կը տեսնեմ զինքը, հիմա չեմ կարող... քո՛րք իմ, տարէ՛ք զիս հանգուցէ՛ք այդ Սօսիին ներքեւ, դալար ծաղիկ բազմոցին վրայ, մինչեւ որ նուաղեալ հոգիս առ իս վերադառնայ... ո՛հ զի դառն է եւ մթին ապագայն... : (Կը փաշուի և ամենիք) :

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՇԱՊՈՒՀ

(Վերահաս՝ աղջկանը սկսր կերպով փոքրեռուն վրայ կոթնած փայլեղով ելնելը կը տեսնե, ետեւէն կրնայի եւ կը քողոռ որ երթան) :

Ի՞նչ ունի դուտարն իմ, ինչո՞ւ զիս հիմա չի կրնար տեսնել... Թերեւս վայրկենական տկարութիւն մը

կուսից , միախուլ օրիորդաց ընտանի նուաղիլ մը . . .
կիմանանք : — Զօրականք , թո՛ղ ամենայն աւագա-
նիս դայ պարտիզիս մէջ ի Սարաւոյթս արքունա-
կան : (Զօրականք կեղեկն Շապուռն մտայոյզ տեսարա-
նին վրայ ժող գայ առ վայր մի , այս միջոցին յաղ-
թական նուագ մը կը զարնուի :))

Տ Ե Ս Ի Լ Դ .

ՇԱՊՈՒՀ քաղմեայ նախագահ յատենի , յաց ու ճախ
ԱԶԱՏՔ , ՍԵՊՈՒՀՔ , ՈՍՏԱՆԻԿՔ , ՍԱՏՐԱՊՔ , ՍՊԱ-
ՍԱԼԱՐՔ , ՄՈՒՔ , ԴԻԻԹՔ , ՔԱԻԴԵԱՅՔ , ԱՍՏԵՂԱ-
ԴԵՏՔ , (իւրաքանչիւր յիւրեանց քարձի) ԱԼԱՆՈԶԱՆ
ՊԱՀԼԱԻ (յառաջ մատուցեալ , երկիր պագանեղով դնե-
գտունն առ ոստարայի) :

ԱԼԱՆՈԶԱՆ . Վերջապէս , Տէր իմ արքայ , Արչակ
Հայոց թագաւորը՝ որ այսքան տարիներէ ի վեր՝ ան-
չափ աշխատ արար բոլոր Արեաց աշխարհը , ահա
ւասիկ քու ոտքդ ելաւ եկաւ : Մեր գինուց յարա-
տեւ զօրութիւնը՝ պարտասեցուց իրեն հաւատարիմ
պաշտօնեայքը . թափեցան իրմէ ինքիրեննուն՝ թեւ-
երն ու ճիրանք , ահա ի ձեռս քո է , արա՛ ինչ որ
կուզես :

ՄՈՒՊԵՏԵՆ . Գոհութիւն տո՛ւր անմահ Աստուածոց ,
երկիր պա՛ղ դո՛ւ եւ ամենայն աւագանիդ՝ մեծին
Որմզդայ որ իր ճառագայթներովը լուսաւորէ զտի-
եզերս , եւ ջերմութեամբն կենդանածնէ զբնաւս ,

ու անոր պատկերին անյադ եւ անշէջ հրոյն . (7) այց արա՛ւ ատրուչանաց՝ սպիտակ ցլուք , սպիտակ նոխա-
զօք անթիւ եւ անհամար պատարագօք , վասն զի՝
այսպիսի մեծ գործ մը որ՝ երեսուն տարի՝ անդա-
դար պատերազմներով չի կրցաւ վճարիլ , հիմա
ասանկ դիւրաւ կատարուեցաւ , առանց կաթիլ մը
արիւն թափելու . գոհութիւն տո՛ւր Դիցն յաւեր-
ժից՝ որ հաստակառոյց չինուածը՝ այն որ մեր գլը
խուն վրայ կըսպառնար փլչիլ անեղ կոտորածովք ,
ինքիրմէ փլաւ եւ իր վրան ինկաւ եւ քու աթոռդ՝
հաստատեցաւ անսասան :

ՇԱՊՈՒՀ . Գոհութիւն տալ անմահիցն Աստուածոց՝
պարտական եմք յարաժամ . բայց կը յարգեմ նաեւ
խաչապաշտից այդ աւետարանն՝ որ ոսկիէ չղթայով
կախեալ պահուած է արքունական գանձիս մէջ . վասն
զի նաէ որ կապեց զինքը եւ երդումն զոր ետ այն
գրքին վրայ (8) . Նոյն երդումը զինքը այսօր իր ուրբո-
վը բերաւ հոս : Համայն այնպէս քանզի Դիքն Հարա-
նոյ՝ (9) խաբելով զինքը բերին հոս , ողջակէզներ
մատուցուին ըստ օրինի մերոյ արքայութեանս ամէն
կողմ . — Տեսնենք հիմա , մովպետան մովպետ եւ
ամենայն իմաստունք Արեաց , ի՛նչ ազդեցութիւն
պիտի ունենայ ձեր հնարքը Արչակայ վրայ . ահաւա-
սիկ ինչպէս որ պատուիրեցիր եւ որպէս տեսանէ՞ք՝
խորանիս յատակին կէսը Հայոց հողովը ետու ծած-
կել եւ Հայոց ջրովն ոռոգել , միւս կէսը թողլով մե-
զի բնիկ եւ սեփական Արեաց հողէն կարմորակ եւ
երաշտահար , անոր համար հոս թաղաւորական
ապարանիցս պարտիզատոր հովանոցիս մէջ խմբեցի
զձեզ յԱտեան , ո՛վ ամենայն Ազատք եւ Սեպուհք ,
առ այն նմանութեամբ երկրին Հայոց լերանցն ձիւ-

նարերից եւ որսասուն շաճիցն եղեգանց՝ յարդարել տուի շրջակայքս, որպէս զի իր հայրենի հողին վրայ կարծելով ինքզինքը՝ տեսնենք ինչ լեզու պիտի արձկէ. եւ երբ հողովն եւ ջրով փորձենք զինքը եւ եթէ դիցն պարգեւօք յաջողեսցի մեզ ի բարին՝ տաց նմա զարքայադուստրս Շահանդուխտ ի նշան հաշտարար միութեան երկուց ազգաց, իսկ եթէ ըմբոստացեալ խրոխտանայ մեզի դէմ՝ մինչեւ ի Խուժաստան խաղացուցից զնա ի բանտ անել յաւերժական : Բայց ինչ կը տեսնեմ՝ ահա Շահախորհապետն ձեռքը կապած կուգայ հոս :

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՆՈՅՆՔ և ՇԱՀԱԽՈՌԽԱՊԵՏՆ (քեւը կապած)

ՇԱՊՈՒՀ. Մօտեցիր, ամիրայ, (10) զի՞նչ ողջոյնիցէ. ինչո՞ւ պատանք քաջիդ թեւը :

ՇԱՀԱԽՈՌԽԱՊԵՏՆ. Արքայ, յաւիտեան կեաց, ինձմով՝ մէկ թեւ մը պակսեց քու տէրութենէդ. եւ ոչ իսկ սիրտ մը, բայց քու արքայութեանդ սիւներն հազար են, սիրեալք ընդ նշուլից արեւու, որոնց վրայ կոթնած անասան կայ: Գոհութիւն Աստուածոց որ վերջապէս քու ոտքդ բերին քու ռիսերիմ թշնամիդ. եւ քու ձեռքդ մատնեցին. այսուհետեւ իմ մահս անգամ ի վերայ կենաց եւ փառաց տեսառն իմոյ արքայի՝ պատարագ ընդունելի :

ՇԱՊՈՒՀ. Սակայն ի՞նչպէս աղէ պատմէ՛, ո՞ր դէպք կամ զի՞նչ պատահմունք Դիցն Հարամանոյ իմ տէրու-

թեանս մէկ թեւը կոտրեց յաւուր մեծի խնդու-
թեան ամենայն Արեաց աշխարհիս, իրաւցնէ որ չիկաց
խնդութիւն կատարեալ անմասն ի չարէ եւ անախտ
աշխարհիս մէջ: Երդուեալ ի Միհր Աստուած (11) որ
եթէ չէ դիպուածոյ բերմունք՝ անպատիժ չախտի
մնայ հարուածիչն :

ՇԱՀԱԽՈՌԱՊԵՏՆ. Հարուածն քաջին Վասակայ է սպա-
րապետի ամենայն Հայոց տեառն Մամիկոնեանից ոչ
ժխտեմ եւ ինձի փառք կը համարիմ ի ձեռն քաջին
կրել զայդ յանձն եւ յիրաւի :

ՇԱՊՈՒՀ. Ի՞նչպէս յանդգնեցաւ քեզի դէմ ձեռք
վերցնել հոս , մեր երկրիս մէջ , առաջի ամենադիցն
Արեաց :

ՇԱՀԱԽՈՌԱՊԵՏՆ. Զոր օրինակ փափաքէի ես ինք-
նին անձս դնել ի վերայ տեառն իմոյ, լսէ՛ Արքայ : —
Ես արքունական ասպաստանաց վրայ կեցեր էի հայ-
րենի պաշտամանէս , մօտեցաւ Արշակ հայոց թագա-
ւորը եւ քաջն Վասակ զօրագլուխն ալ իր հետ . եկաւ
այց առնել ասպաստանաց տեառն իմոյ Արքայից Ար-
քայի . արհամարհոտ աչք մը կը ձգէին գովասանա-
կան լեզուաւ Արաբացի նժուգաց վրայ՝ որոնք թռչե-
լու ատեննին , անապատաց ստուերմեն եւ ոչ իսկ
հետքերնին կը թողուն յաւազի . հոն էր կատաղին
մալին ատրաշէկ զոր մինչեւ այսօրս մէկը սանձել չէր
կրցած : Վասակ զօրավարն Հայոց , տիրոջն ակնար-
կութեամբ , իր հայրենեաց ասպետաց փառքը եւ
աջողութիւնը ցուցնելու համար՝ առաջարկեց ինձի
ինքնին աշտանակեալ փորձել զայն որ ըմպահէրն
չրուշակաց, ես որ մտքէս անգամ չէի անցնէր թէ մահ-
կանացու մէկը կարենայ զայն սանձել , իւր տկարու-
թեան չափը առնել տալու համար՝ հաւանեցայ . վա-

դեց արին փոքրն անձամբ այլ մեծն հոգւով , կայօ
ծակի պէս վրան նետուիլը եւ յափշտակիլն ի հրա-
պարակին մէկ եղաւ՝ զարմանք եւ հիացումն տեսողաց :
Ուղեց միանգամ ալ ընդ դարն ի վեր մտորակել զհրա-
շունչ փորոտողն , բայց սկսաւ զահանդել երկվարն
արուայիկ (12) եւ ոչ դռթէր որպէս ընդ տափն եւ
հարթարտակ . դարձաւ առ մեզ առիւծն զինչ գառն
հեղացեալ ընդ երանաւ հեծողին որնոր ըսաւ՝ Արաբա-
ցի երկվարաց սրընթացութեան՝ չիք ինչ ասել , բայց
միայն Հայաստանի օղապարիկն թուգաց առջեւ , որոնք
զամսուն ի բուն ճախր ասնուն կորդուաց լերանց
ընդ պարեկս արշաւասոյր ընդ ամառիայս վարդելով՝
եւ զձմեռն արածին ի ձիարօտն ի Մուղան (13) դաշտ
ծովածաւալ , անոնց առջեւն է որ՝ Տէմաւէնտայ (14)
կտտարքն անգամ , յափշտակեալ ի յամպոց , կը խո-
նարհին . այնպէս ընդ դար եւ դիւր վարժ եւ սո-
վոր են Հայկազունք ձիավարել : Ես որ կեցեր էի
Հայոց արքային քովը , Արեաց կրկին նախատին-
քէն սիրտս գլծեալ , զգառնութիւն մթերեալ յիս
դուրս թափել չկարենալուս՝ դարձայ առ արքայն
Հայոց եւ այս խօսքս երազաթեւ թուաւ բերնէս՝
«Այժմից Հայոց թագաւոր՝ նիստ ի վրայ խրճան խո-
տոյ» . Անմիջապէս Վասակայ աղբերէն սուրը փայ-
լատակելը եւ աջ թեւս ի բաց հատանելը «Այսպէս
խօսիս ընդ արքայի» (15) ըսելովը , մէկ եղաւ : — Ահա-
ւասիկ ամենայն ինչ ճշմարտութեամբ պատմեցի ,
արքայ , զգառն կրեմ յանձինս , այլ գոնէ քաջին է
հարուածն :

ՇԱՊՈՒՀ . Կը հեծեմ իմիններուս աղիտիցը վրայ ,
այլ կը յարգեմ միշտ քաջութիւնը՝ նոյն խիթըշ-
նամույն քովը : — (Այս միջոցին փողարփ արտաբուս

աւեսեն զգալուսն արքային Հայոց ի սաճարն ար-
քունի) : — Ահա կուգայ առ մեզ Հայոց թագաւորը ,
իրեն զօրապետովը՝ նախ զիրենք ընդունինք :

Տ Ե Ս Ի Լ Զ .

ՆՈՅՆՔ , ԱՐՇԱԿ , ՎԱՍԱԿ : ՄԱՆՈՒԷԼ , ԿՈՆ ,
ՀԱՄԱԶԱՍՊ և ԶՕՐԱԿԱՆՔ .

ՇԱՊՈՒՀ . (Գահեկ կիջնայ ընդ առաջ արքային
Հայոց եւ ողջագործեն զմիմեանս . ամենիք արդէն
ոսք ելած են) :

Ողջամբ եկի՛ր , արքայդ Հայոց , ողջամբ գալուս-
տդ այսրէն . գոհութիւն Դիցն Որմուլի երկնապար-
գեւ այցելութեան որ ամեն բան խաղաղութեամբ
լինցնելով՝ հասոյց գրեզ առ իս , սէր առնել ի մէջ
երկուց ազգաց հզօրաց՝ առեալ զհամար տնտեսու-
թեանդ :

ԱՐՇԱԿ . Ողջո՛յն Արեաց արքայիդ , ողջո՛յն եւ՝ ամե-
նայն ազատագունդ սպայիդ . եկաց ես հոս առ թա-
գակից իմ եղբայր , ըստ օրինաց հաւատարիմ երդ-
մանց թագաւորութեանդ Պարսից՝ աղ կնքեալ վա-
րազագիր մատանեալ (16) : Սրտագիտին Աստուծոյ է
միայն տրուած թագաւորացմէ համար սահանջել եւ
դաշինք խաղաղութեան ի մէջ ազգաց հզօրաց՝ իշխա-
նապետաց ձեռօք կարգին եւ ոչ ի լուր ամենեցուն :

ՇԱՊՈՒՀ . Իշխանք , թողէք զմեզ առանձին :
(Ամենիք դուրս կեղեկն քաց ի Վասակայ որուն ակնաւ-
կերովը իր երեք որդիքն ալ ի միասին) :

Տ Ե Ս Ի Լ Է .

ՇԱՊՈՒՀ , ԱՐՇԱԿ , ՎԱՍԱԿ և ՆԵՆՐՔԻՆԱՊԵՏՆ .

ՆԵՐՔԻՆԱՊԵՏՆ . Տէ՛ր իմ , արքայադուստրն Շահանդուխտ զհայրդ արքայ անյապաղ կուգէ տեսնել . վիշտ լեալ սրտին որ քիչ առաջ չի կրցաւ ընդունիլ , արդ հրամանիդ ակնարկութեան կըսպասէ : (ւոսկե-
նայր) Գիշերն ի բուն չունի հանդիստ , թագաւորական պարտիզաց մէջ թափառելով՝ ընդ նուաղել լուսնեկայ կը նուաղի՝ անոր պէս ինքն ալ դալկադէմ , հովին ջուրին կը խօսի , ծածուկ վիշտ մը ի սրտին կը մաշեցնէ իւր առոյգ հասակը , հասի՛ր իրեն օգնու-
նութիւն , ո՛վ մեծդ արքայ :

ՇԱՊՈՒՀ . (ւստիտի , առանձին) : Թէպէտ եւ ընդ-
դէմ Արեաաց օրինի , բայց եւ սա (Արշակայ նայելով)
թագակից իմ եղբայր գոլով եւ գուցէ որդի սիրոյ
մերոյ՝ երբ աղջկանս փեսայանայ , որով գողտրիկ կու-
սին սիրտն ալ թերեւս հանդարտի , թո՛ղ դայ ու-
րմն ցոյց տալ զանձնէն . ուրիշ կողմանէ ալ համա-
ղիչ է եւ յանկուցիչ չունչ կանացի եւ զմրկեալ սիրտ
առն կը հանդարտեցնէ իբրեւ զչունչ հեղատիգ դար-
նայնոյ . իրմով աւելի դիւրին յաջողեսցի մեզ ան-
շուշտ որսալ զԱրշակ ի սէր մեր , եւ ինձ ի համար ալ
նախամեծար յանկուցանելն սիրով՝ բաւական է որ
տէրութիւնս հատուտեսցի անսպասն . (քարձ) Թո՛ղ
դայ , մատն Աստուածոց է յամենայնի . անոնք առաջ-
նորդեցին նմա հոս , բարեգուշակ դալուստն ան-
շուշտ :

ՏԵՍԻՒԼ Ը.

ՆՈՅՆՔ ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ և ՆԱԺԻՇՏՔ ԻԻՐ :

(Վասակ ինֆանտին եղևեով դրան դուրսի դին ճենստնու) :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (Ի մոտսս սեւեռոց նաժիշներուն վրայ յեցեալ տաւնձին) : Ինչո՞ւ կը դողաս սիրտըս... այդ մեծամեծ ծառերուն շուքին ներքեւ ծածկուած որք զգահլիճս սլարիակեն անտես յաչաց ամէն բան լսեցի ես, բայց չէի տեսեր այդ դէմքը յորում ազնուական հպարտութեան մը գեղեցիկ կնիքը կը փայլի խնայուն մօտ թագաւորի մը ինչպէս արիւնջն ի մուտս իւր խոնարհեալ... Ահ՛ թշուառ եմ ես, քորք իմ, ... լացէ՛ք իմ վրաս... (նուաղեալ իմն կրտս եւ մի երկու ֆայր դեռ կտնուու) :

ԱՐՇԱԿ (տաւնձին). Կուգայ նա՛ արքայից աղջիկը չափեալ ոտից քայլերովը, երազացնորք (17) յածին ի մէջ վարսից եւ ճակատուն, աչուրները հեռու երկրի մը ափանց վրայ կը դեգերին երեւակայութեան թեւերուն վրայ՝ երկնից շաղոմն արբեցեալ. իւր ամենէն փոքրիկ շարժմանցը մէջ արտայայտին շնորհք ազնուական եւ սրտառուչ. տխուր իմն իբր լուսնեկայ գիշեր մը կը յառաջէ փափուկ ոտիցն թեթեւ ի ճեմ, երկիրս ընկողմանեալ մեղկաւէտ ոտքին տակը՝ դալար ծաղիկ կը բուսցնէ, կարծես թէ սլատուանդանն է ծաղկանց դժխոյին : Անմեղրութիւն եւ սրբութիւն շուշան այտիցն են սեփական զարդ :

ՇԱՊՈՒՇ. Քաջալերեաց, դատրիկ իմ սիրուն, ահաւասիկ արքայն Հայոց որուն համար քեզ կըսէի՝ այդ

մեծապանծն եւ թագաւից մեր եղբայր եւ որդի, եկաւ իջաւ առ մեզ՝ Դիցն պարգեւօք :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Շնո՛րհք երախտեաց Դիցն անմահից օրապարհմար ակմբին. . . : Ներէ՛ ինձ Հայր՝ սիրտ իմ լոգիս նուաղեալ թուէր ասել յաւիտենից մնաս բարով մը զուարթագեղ այս աշխարհիս, շնչոյս պանդոյր, անցանէի ես. . . : Ներէ՛ ինձ, Հայր, եթէ հիւրոյդ արքունական ոչ զվայելն ես հատուցի պարտոս արգաւիւր, այլ միթէ պիտի կամենայ ներել եւ ինքն ալ. . . :

ԱՐՇԱԿ. Ո՛վ դու կուսան անբիծ համեստագեղն Արայի լերան (18) վրայ այն ինչ յերկնից ինչաժ ձեան պէս ձերմակ, չեւ եւս եկեալ դեղած ծածկ ի լոյսն արփենի, վախցիր անոր ճառագայթից դէմ ելնելէն մի դուցէ իսպառ հալիս խառնիլ յեղտիւրս :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ (իմֆնիրեն). Սիրտ իմ ինչո՛ւ կը խռովիս. . . : արիացիր. . . : (բարձր) Ո՛վ մեծ դարձայ որ պատուեցիր Արեաց աշխարհը ներկայութեամբդ, ներէ՛ թէ յանդգնիմ պատասխանել տկար լեզուաւս. անուշակ եւ յորդառատ յոյսն պատիր ուրախ դրօշարթ սրտից մէջ բնակի, ոգին ցաւած եւ վշտահար յինքն փակի. յար եւ նման դիշերաբոյրն չահալրակ (19) փակէ իր ծոցը եւ սիրտը ի նշուլից արեւուն՝ միայն առ աստղն դիշերոյ սիրտէ զնուէրս սրտին իւր հարկատու :

ԱՐՇԱԿ (իմֆնիրեն). Երկի՛նք, ո՛հ ինչ մաքուր սուրբ զգացմունք. հազիւ հազ սրտին քօղը կը վերցնեն՝ լեզուն դիւթիչ բանաստեղծից դայ յերեւան արեւելեան փափուկ կուսին չրթանցը վրայ՝ մեղրածորան ծաւալելով : (Բարձր). Ծաղիկ դու՝ ծաղկանց լեզուն ես առել, բայց աւա՛ղ ծաղկանց ժամնակն է անցել. փուշ եւ տառասկ բուսուցանեն այս աշխարհք,

եւ ամենէն գեղեցիկ եւ անուշակ յիշատակներ ի սիրտ ցաւած՝ կռուեալ մնան իբրեւ զվարդ ի մէջ փշոց , եւ յաւիտենական ձմեռունք զմեզ կը պատեն :

ՇԱՀԱՆՈՒԻՒՑ . Ա՛հ պիտի չըլլայ որ նորէն երկիրս կանաչագեղ զարդարի ու ծաղկեսցին դալարիք . ալ-խուր ամպերը չպիտի անցնին եւ գետնիս հողը փոխանակ դրոցի ազգաց արեամբը անյադ արբենալու՝ երկնից օրհնութեան ցօղերուն չպիտի արժանանայ , ախոս՝, պիտի չըլլայ որ դամ մի ուրախանան կենցաղատէր մարդիկ :

ՇԱՊՈՒՆՆ . Առ այն զի վերջ մի տանք այս դառն արեանց հեղեղներու եւ յորդահոստն արասառուաց դքեղ հոս հրաւիրեցինք , արքայդ Հայոց , որպէս զի ուխտը սիրոյ եւ խաղաղութեան հաստատեսցին ի մէջ ազգացս երկոցուն , ուստի որպէս զի եւ վերջ մի տանք նաեւ տխուր հեծութեանցս , հա՛ւա , դուստր իմ , ոսկենուադ ականակուռ զաշխուրանաւս՝ տուր ընկել հիւրոյս արքունական եւ թագակից մեր եղբօր : (Այս մէջոցիկ Շահանշուիս ոսկի բաժակներուն մէջ կը լեցնէ Հայոց Պարսից գինիներ , կոստայ նախ ինքն իւր ձեռքով Արշակայ , յետոյ հօրը որ կը խափէ ջուշով , բաժակը ձեռքը առած) Սառնենք Արեաց Հայոց գինիներ , խառնուի արիւն ազգաց երկոցուն , ոչ եւս ի դաշտ մարտից մահահոտ , այլ յերախանս տօնից հանգէս բերկրապատար՝ լի բաժակօք :

ԱՐՇԱԿ (Բաժակը քերնիկն սանկշով) . Տաւէ՛ք ինձի Գողթան գինին իմ հայրենեաց , արձկեմ լեզուս ի կապանաց . ինչպէս երկնից շողով լերինք մարգեր զուարճանան , ոգի առնու ծարաւահիւժ սիրտս՝ ի նեկտար հայրենին . փափուկ կուսին մատներ խառնեց մեզի գինի անուշակ , սիրոյն ընդ աչս հրածո-

դան տիւռնք Գինայ (20) խօսեցան մինչեւ ի խորս
տրտիւս իցի՛ւ թէ հոն հաշտութեան ծառը ուռողէինք՝
արմատանալ ի միութեան :

ՇԱՀԱՆԴՈՒՆՏ (տարբեալ) . Էջ դու յերկնից , շա՛ղ
եթերաց , լսէ՛ սիրոյ կուսին ձայն ի շրթունս անա-
զլակիւս լրութեան , ըրէ՛ զերկիր մեր երկին . քեզ-
մով ամենայն բարեաց բերող ծառն հաշտութեան
պրմատացեալ ի յանդորրու՝ սիւնէ զհովանին իւր
լայնատարած ի մէջ ազգացս երկոցուն . թո՛ղ խոր-
տակի տոտերազմին լանջապանակը՝ քնքուշ կուսին
սրտին վրայ , եւ հաստաբեատ մարտից նիզակը՝ անոր
գոզարիկ մատանց մէջէն ճախրէ գետին ի բիւր բե-
կորս , լսյսուհեաեւ ոչ թէ արեամբ սյլ սիրով ար-
բեալ աչեր՝ թալանան ի հաճոյից . ո՛հ իցի՛ւ իցի՛ւ . . . :
Ներէ՛ ինձ , հայր , որ ալ քաշուիմ , ժամ է որ խըն-
դութիւնը բերկրազուարճ ծաւալի ձեր երախանին
մէջ , ինչպէս նաեւ ժամ է որ քու գուատրդ՝ արքա-
յից աղջիկը՝ դառնայ հանգչի ի սենեակս իւր առան-
ձին , շատ իսկ արդէն պարունակէն շեղեալ արտաքս՝
անսովոր առթիւս այս հետեւանք . երնէ՛կ իրեն թէ
յիշատակը մնայր ի սիրտ մի ազգու երնէ՛կ իրեն թէ
կապ ըլլար միութեան երկուց ազգաց հզօրաց . մի ան-
պտուղ կեանքն իմ յերկրէս ա՛հ հոսէր : (Երբայու
առնեւ աշխր մեկըն ետին կը դարձնէ, Արշակայ աչաց
պրասնի, իսկոյն վար առնելոյ եւ սասիկ այրայրած,)
մի՛րտ իմ, վճարեալ է վասն քո , անլուծանելի հառ-
գոյցներով վարակեալ սիրոյ ցանցը ինկար , կեանքս
թերեւս ելնէ բայց սէրը ո՛չ : (Կելնէ) :

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

ՇԱՊՈՒՀ և ԱՐՇԱԿ յեռոյ վԱՍԱԿ

ՇԱՊՈՒՀ (Ինֆանտին). Փորձեցինք զինքը զինեալս
 եւ կուսիւս՝ ժամ է որ փորձենք զինքը նաեւ հողովն
 ու ջրով, քանի որ առիթս ալ բարեպատեհ ըստ ին-
 քեան. (Շապուհ Արշակայ ձեռքէն քոնած ձեւելոյ
 կերբան կողքան խորանիւն մեջ, Պարսիկ հողին վրայ
 եղած աւետիւնն) : «Արշակ, արքայ Հայոց, ինչո՞ւ
 համար թշնամացար ինձի հետ, ես գրեզ որդւոյս
 պէս սիրեցի եւ կամեցայ մինչեւ ազջիկս անգամ քե-
 ղի հարս տալ եւ գրեզ ինձի զաւակ ընել, բայց դու
 ոչ միայն անարգեցիր զիս, այլ եւ խտիր վարեցար
 ինձի հետ եւ քու կամօքդ առանց իմ ուղեւորս,
 գրգռեցար ինձի դէմ ի պատերազմ եւ այս երեսուն
 տարի է որ զմեզ յողնեցուցիր. թէ որ գիտնայի
 ասկէ վերջը դոնէ սիրով ըլլալիքդ ինձի հետ, մե-
 ծամեծար խաղաղութեամբ կարձակէի գրեզ յաշ-
 խարհն քո : » (21)

ԱՐՇԱԿ (Տաւադեանոյ կարծես քե քերանք առաջ
 չերբար եւ արցունքներու մեջ արտին վայրագ գոռո-
 զուրիւնք մեղկելոյ) «Մեզայ քեզ, յանցեայ... վասն
 զի եկայ ես կատրեցի եւ յաղթեցի քութշնամեա-
 ցըդ եւ քանի որ քեզմէ բարիք կըստասէի, թշնա-
 միներս գրգռեցին զիս, քու վրայօքդ իմ սրտիս
 մէջ վախ ձգեցին եւ քեզմէ սարսուցին. բայց տը-
 ւած երդումս անգառնալի, ահա բերաւ զիս առ
 քեզ, անողսք ճակատագիրս մղեց զիս քու ոտքդ.
 հիմայ քու ձեռքդ եմ, կարող ես սպաննել զիս իր-
 րեւ յանցաւոր մը եւ մահապարտ : »

ՎԱՍՍԿ (Տեսարանին խորը երեւալով) Այո՛, յան-
ցաւոր առ հայրենին, յանցաւոր առ նախահարսդ-
որոնց փառաց եսեր շինեա, Արշակունի թագին
հաճանչը այսպէս նսեմացնելով՝ անարժան եւ ան-
տեղի խոստովանութեամբ. եւ ոչ այսպէս անօրինին
որ սիրոյ հրաւիրանօք թակարդեց զքեզ: Արշակ՝
ա՛րքայ Հայոց, ո՛ր դնաց քու արիութիւնդ, յիշէ
ո՛վ ըլլալդ եւ որո՛նց ավտուն ես նստած, սթափեա՛ց:

ՇԱՊՈՒՀ Քու փրկալդ իսկոյն պիտի իջեցնեմ եւ ա-
պերասան լեզուդ արեամբդ չաղախեմ. ո՛վ դու ո-
խերիմ թշնամեաց գլուխ քու արքայիդ՝ որ զինքը
ինձի դէմ գրգռեցիք եւ այսչափ արեան հեղեղներ
վազցուցիք:

ՎԱՍՍԿ Երանի թէ հոմանիք իմ եւ համարքը ին-
ձի պէս հաւատարիմ ըլլային միշտ իրենց պարտուցը,
ազգին ու թագաւորին, ան ժամանակ հոս տեղս
չէինք ըլլար, եւ Շապուհ Արշակին դիմացը թերեւս
այսպէս խոնարհէր. բայց ես ուր ալ ըլլամ, լեզուս
սուրիս պաշտօնը միայն գիտէ, այն որ ծանօթն է
Արեաց. ոչ երբէք իմ հայրենեացս նախատինքը կոր-
ամ լսել, թող թէ տանիլ. ազատ դաշտի վրայ,
պատերազմի արիւնոտ ասպարիզին մէջ՝ յաղթու-
թիւնը, մէկուն չեմ հարցներ, նենգուպատիր դա-
ւանօք վատ թշնամեաց ձեռքն անցած՝ արիութիւնս
վայրկեան մը անգամ զիս չի թողուր. չեմ կրնար
մոռնալ որ իրենց մշտայաղթ ակոյեանն եմահարկու:

ՇԱՊՈՒՀ (Վասակայ վրայ շտերքնկեց նայուածք մը
նետելով քառականգեալ, առանց կրկին պատասխա-
նելու՝ Արշակայ ձեռքէն բռնած կանաց կանաց Հա-
յոց հողին վրայ կանցնի ու կըսէ) Իրօք ալ «Որով-
հեաեւ ես չեկած յաղթեցիր իմ թշնամեացս՝ քեզի

բարիք պիտի հատուցանէի , բայց քանզի թշնամիք մէջ մտան ու խառնակեցին , անոր համար մոռնանք անցածը : »

ԱՐՇԱԿ . (Հայոց հողին վրայ կռնածին պէս) Մոռնանք անցածը . Օն անդր ի բաց ինձմէ՝ ծառայ չարագործ որքու տէրերուդ տէր ես եղեր , բայց յախտեան չ'պիտի թողում քեզի եւ որդւոց քոց զվրէժ նախնեացս՝ Արտաւանայ արքային մահուան վրէժը , քանզի դուք որ մեր ծառաներն էք , հիմայ ձեր տէրերուն աթոռն էք նստեր , բայց չ'պիտի թողում մինչեւ որ նորէն մեզի դառնայ : » — (խնկինքէն դուրս ելած)

Ո՛հ , սեւ հողեր , սեւ հողեր , պարարտահողդ իմ հայրենեաց արիւնոռոգ ի դիւցազանց . պազնեմ գրեզ ո՛վ իմ ընդարձակասուն ձիւնեղէն լեռներուս հողը , որոնց վրայ աղատ երէոց պէս յածէի եւ թագաւոր էի : Խուժաստանի խորշակաբեր տաքութիւնը , անապատէն կանցնի կուգայ՝ հեղձամղձուկ դիւ խըղդելու . եթէ չէ տուեալ ինձ վայելիլ զարեւն Հայոց , ա՛հ դոնէ Հայոց հողէն՝ կոխած տեղուանքս ցանէին որպէս զի իբրեւ զՀայ մեռնէի : Պարսից հողը՝ կը թոյլցնէ , կը մեղկացնէ մարդուս սրտին արիւթիւնը , կանանոց կը հստի այդ օդը՝ սիրոյ թոյլ ու թեթեւ երգերով լի . քաջայ օդը՝ իմ լեռներուս վրայ կը յածի , միմիայն ազատութեան տաղերով եւ քաջալանջ հսկայից կուրծքերը կը շնչեն զայն կարտաշընչեն՝ անով է որ կը սնանին : Հայրենիքէն աքսորեալ բոյսը , քիչ ատենէն կը նուաղի , տեսակն անգամ կը շիտի իւր սերմանը , եւ յետագայ սերնդոց մէջ՝ ազգային ոգին կը կորսուի՝ որովհետեւ հայրենեաց շունչը չիգար իրենց այցելու : Ա՛հ ի՛նչ ընեմ այն երկիրը ուր հասկցող մը չիկայ իմ նախա-

հարցս լեզուէն եւ ուր օտարական եմ, պանդուխտ իբրեւ արմատ չըջող յաւազի: Մոռացութեան մէջ կրնիլդմին նախահարց քաջագործութիւնները եւ մարդս իր երկրէն գուրս, իր հայրենիքէն հեռու՝ պոռնկորդի՝ է ո՛չ երբէք որդեգիր, թէ եւ զանձն կարծէ՝ խաբի: — Ա՛հ միանգամ Հայոց հողը կոխէի, տեսնէի իմ լեռներս եւ լեռներէս վազած իջած կարկաջասահ իմ ջուրերս, հազար ու մէկ անտառներով, ես իմ լեռանցս ըսէի՝ դուք իմինս էք, անոնք ինձի ըսէին՝ դու մերն ես, բայց բարձաւ յինէն յոյս քաղցըր հայրենեաց, գերեզմանիս հողն անգամ զլացաւ ինձի բաղդ գժպհի, օտար հողեր իմ ոսկորներս պիտի ընդունին իրենց ծոցը, իմ ուրուականս՝ մըրմըռալով պիտի փախչի այն հողին ծոցէն՝ թռչել սլանալ հայրենի աւերակաց վրայ:

ՎԱՍՍԱ. Ահաւասիկ իբրեւ զՀայ խօսեցար, տէր իմ արքայ, հիմա կը ճանչնամ զԱրշակ, յաւիտեան պաշտեմ գրեզ:

ԱՐՇԱ. (Երբ Շապուհ նորեւ Պարսից հողին վրայ իր ճանի գիւնը, մեկ ոտքը դեռ Հայոց հողին վրայ միւսը Պարսից հողին դրածին պէս) Ինչ անձանօթ տկարութիւն մընէ օտարոտի իմ բնութենէս որ վրաս կը տիրանայ, թոյն մընէ երակներուս մէջ կը սողայ սպրդեղով ընդ անգամս: Ո՛հ ի հաղբս վարանաց գաւեցին զիս Վասակ, աչուրներս արցունքներս եւ բերանս ամօթապարտ նուաստութեան եւ ի չքմեղս գրդեն. ա՛հ թշնամի հողերու, օտարութեան հովերու՝ մահաբեր ազդեցութիւնք, եւ ոչ իսկ դժբաղդ թագաւորի մը պիտի թողուի գոնէ՝ իր պատուովը եւ արիութեամբը ընկճիլ եւ կենդանւոյն մահուան դառն բաժակին մուրը՝ մինչեւ վերջին կոթիլը քա-

մեւ, Ո՛վ առաքինիդ, ամենուն տրուած չէ նոյն սրտի արիւթթիւնը՝ ամենուրեք, յամենայն ժամ եւ յամենայն դէպս պահել. ոչ է տուեալ ամենուն իր դժբաղդ հայրենիքը իր սրտին մէջ միշտ կրելը՝ գոնէ զյիշատակն: Ճոխից, մեծատանց սեղանները՝ լի են հացկատակներով, այլ ի դժբաղդ այրիացելոյն՝ կը փախչին կերթան ամենքը՝ երեսի վրայ կը թողուն. ռամիկն հոգւով եւ ցածազգին ի բնէ մինչեւ նախատինք կը սեպէ իրեն այդ հայրենեաց դաւակ խոստովանել զանձն եւ օտարին դիմացը՝ կը ջանայ օտար երեւալ: Պէտք է որ քեզի պէս դիւցազանց կաւէն թրծեալ ըլլայ այդ մարդն, եւ մի եւ նոյն երակներէն ջրդեղեալ պողպատն այն անբեկտելի, որպէս զի թէեւ թշուառ եւ անխառնակ՝ սիրէ պաշտէ իր հայրենիքը:

—Ո՛հ՝ կըզգամ ես որ ոչ եւս եմ այն Արշակը, ուրացաւ զիս անձն իմ, չեմ ես ինքզինքիս տէր, թող թէ լեզուիս. կախարդեցին զիս, հմայեցին, դիւթեցին զՀայոց թագաւորն Արշակ, ոչ եւս Արշակ (առ Շապուհ) «մեղայ, անօրինեցայ»... (լայ):

ՇԱՊՈՒՀ (իմֆիւրեն). Յետին փորձ մ'ալ ո՛վ Դիք, ապա գիտեմ ես ընելիքս: Զօրա՛կանք թո՛ղ ամենայն աւագանին դառնայ տաճարիս մէջ՝ ժամ տալ ընթրեաց: (Այս ըսելով քազաւորն Պարսից վերամբառնայ ի սախս, կարգաւ կը մենեկ կը նստի ամենայն մեծամեծք եւ աւագորեար պետութեան՝ իւրաքանչիւր քս իւրեանց ասիճանի. Արշակայ քազմականք փոխանակ ամենեկն առաջ եւ ամենեկն վեր միեւեռոյն իսկ Պարսից քազաւորին նսած սախսի վրայ ըլլալով՝ քս օրինաց եւ սովորութեան, ամենեկն վերջը եւ ամենեկն վար յետին տեղը կը ցուցնեն «ի ներքոյ բոյո-

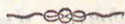
րիւն ուր զՀայ հողն յստակն հարեալ էր», (22) առջի քերան կայնած տեղը Արշակ կոռնի, վերջապէս ոտք ելնելով) :

ԱՐՇԱԿ (նախ Վասակայ) . Վասակ չի վայլէր տէրանցս՝ մեր ծառայից հետ նստել ի սեղան . (Ձեռքովը կը յաշիշտակե Գողթան գիւնոյն քաժակը եւ պարսականաց դառնալով) : Տուէ՛ք միանգամ ալ ինծի սա հրաշէկ գինին իմ հայրենեաց Գողթան գինեւէտ գաւառին , զօրութիւն նոր զգենում , պուղեմ պղղտորեմ զանձնագեղոյ Արեաց ճամբար որոնք հոս ժողվեր են ծաղր ու ծանակ ընելու զիս , այ՛ գինեճան... (ձեռքը սուրիւն երախակալին կը տակի Վասակ կարգելու . Շապուհին) «Իմէ՛ այդ տեղը ուր դու նըստեր ես , ե՛լ մեկդի գնա անկից , թող որ ես նստիմ . վասնզի իմ ցեղիս տեղն է անիկա , ապա թէ ոչ՝ երբ Հայաստան իմ երկիրս դառնամ , քեզմէ՛ սոսկալի վրէժ պիտի պահանջեմ» :

ՇԱՊԱԽ . Բաւ է ալ , զօրա՛կանք , վիզը , ոտուրները եւ ձեռքերը շղթայի գարկէ՛ք , տարէ՛ք ուր որ պատուիրեցի ձեզ :

ԱՐՇԱԿ (իւնգիւնիս գալով) . Արշակ անկեալ , որովհետեւ կրցաւ վայրկեան մը հաստատուել զաջս եւ զոտս ի վերայ հողոյն հայրենեաց , կարող պիտի ըլլայ արհամարհել բոլոր քու շղթայներդ եւ անարժան կենացմը թելը փառօք դոնէ խզել հատանել : Բայց դու ի՞նչ պատասխան պիտի տաս ազգաց եւ արդարութեան ատենին առջեւ , որ զիս՝ թագակից քու եղբայրդ , սիրով ու երդմամբ հրաւիրեցիր եւ հիւսյ քու հիւրդ շղթաներու կը մատնես , ո՛վ նեննենդաւոր դաւաճան : — Մնա՛ս բարով , սուրբ հայրենիք , ներէ՛ Արշակայ , լուծէ՛ քու արքայիդ մա-

հռւան վրէժը : (կեղնէ շուրջ սրաշարեալ ի զօրակա-
նաց , Վասակ ետեւեմ կերթայ :)

Տ Ե Ս Ի Լ Ժ .

ՆՈՅՆՔ (քաց ի Արշակայ եւ Վասակայ)

ՇԱՊՈՒՀ . Գոհութիւն ձեզ , ո՛վ Դիք , եւ քեզ մա-
նաւանդ անմահ արեւդ իմոց նախահարց՝ որ լուսա-
ւորեցիր իմ աչքերս վասն հանդերձելոց եղելու-
թեանց եւ Դիցն Հարամանոյ խաւարային եւ չարա-
սէր խորհուրդները՝ հրապարակագոյժ ինձ յայտնե-
ցիր . բացիր զվատուհան մտացս տեսութեան թըշ-
նամուցս վրայ՝ քանի որ ձեռացս մէջն է . գոհութիւն
քեզ յաւերժ անմահաւառ ակն արփենի : — Զօրա-
կանք ո՞ւր է Վասակ : (զօրականի կեղնէն :)

Տ Ե Ս Ի Լ Ժ Ա .

ՆՈՅՆՔ Է ՎԱՍԱԿ

ՇԱՊՈՒՀ (Վասակին) « Աղուէս , դո՞ւ էիր խանդա-
րիչը որ այսչափ յոգնեցուցիր զմեզ , դո՞ւ ես այն
որ կոտորեցիր Արեաց քաջերը այսքան տարիներէ ի
վեր , հիմա ինչ պիտի ընես , աղուէսի մահուամբ
պիտի սպաննեմ զքեզ : » (23)

ՎԱՍԱԿ . « Հիմա դու զիս տեսնելուդ անձամբ փոք-
րիկ՝ իմ մեծութեանս չափը չի կրցիր առնուլ , վասն

զի մինչեւ հիմայ ես քեզ առիւծ էի, հիմա աղ-
ւէս եղայ. բայց քանի որ ես այն Վասակն էի, ես
հսկայ էի. մէկ ոտքս մէկ լերան վրայ կը կենար,
միւս ոտքս միւս լերան վրայ. երբ աջ ոտքիս վրայ
կռթնէի՝ աջ լերը գետնին տակը կանցունէի, երբ
ձախ ոտքիս կուտայի ուժս՝ ձախ լերը գետնին տա-
կը խրէի : »

ՇԱՊՈՒՀ. « Զմեկնե՞ս ի՞նչ են այն լեռներն զորոնք
թիւղ չէիր տաներ : »

ՎԱՍԱԿ. « Այդ երկու լեռներուն մէկը դու ես,
մէկը Յունաց թագաւորը, քանի որ ինձի այդ կա-
րողութիւնը տրուած էր, զքեզ կամ զՅունաց թա-
գաւորը՝ գետնին տակը կը տանէի, երբոր մեծին
Ներսիսի օրհնութիւնը վրանիս էր եւ Սատուած Ըզ-
մեզ երէսէ չէր թողուցած, քանի որ անոր խօսքը
մօտիկ կընէինք եւ իրեն խրատուցը չէինք անլսող՝
գիտէինք քեզի խրատ տալը. հիմա ինքնիրեննուս,
աչքերնիս բաց, տեսնելով ինկանք խորխորատը,
ուրեմն ինչ կուզես նէ Ըրէ » :

ՇԱՊՈՒՀ. Անոր համար զքեզ չարամահ ապաննել
տամ :

ՎԱՍԱԿ. Եւ ուրիշ ի՞նչ կը վայլէ Պարսից թագա-
ւորիմը որ սիրով, երգմամբ հրաւիրելէն ետքը առ
ինքն իր թագակից եղբայրը՝ զինքը յաւիտենական
բանտի կը դատապարտէ. անկէց վերջը զարմա՞նք է
որ բիւր մահունց մատնէ իր զօրավարն ալ : Բայց
ինձի՝ միշտ ցանկալի եղած է առաքինեաց մահը՝
իմ հայրենեացս եւ թագաւորիս համար. միշտ կեան-
քըս, մանկութենէ ի վեր, վտանգի մէջ դրեր էի
ինքնակամ, քանի որ մահահոտ աստարիդին մէջ՝ ա-
հաւոր հաստաբեատ նիզակն ի ձեռինս՝ իբրեւ մա-

հոռան հրաշէկ կայծակը, պատերազմաց մրրիկը կը յա-
րուցանէի գլխուդ վրայ՝ թաւալելով յորձանս ալեաց
մարտագոռ եւ մեր արիւնաթոր սլաքաց ու շառափ-
նաթափ աղեղանց փայլակներով զձեզ խուճապեցու-
ցանէի : Բայց յիշ քեզ որ իմ ցեղիս վերջինը չեմ
ես . եւ երբ ատեն մը գայ որ ճերմակաճիւղն Մու-
շեղայ ճակատամուղ երկաթոյն առջեւէն փախչիս
երկչոտ եղնիկի մը պէս , յիշ՝ որ վասակայ որդին
է նա :

ՇԱՊՈՒՀ . Զօրականք , կարճեցուցէ՛ք հայհոյիչ լե-
զուն . մորթեցէ՛ք զինքը , խոտով լեցուցէ՛ք , տարէ՛ք
իր ախրովը քով . տեսնէ՛ Արշակ եւ զուարճանայ :
(Կը տանին) Թողէ՛ք զիս առանձին : (աւեկնիլ կեղնեն)

Տ Ե Ս Ի Լ , Ժ Բ .

ՇԱՊՈՒՀ (ստանձին)

Զարմացեալ եմ այդ անձին արիութեանը վրայ եւ
բոլոր Հայաստան ժողովրդոց . . . որպիսի երկիր ,
ինչպիսի մարդիկ . . . : Եթէ չունիմք զնմանիս , ե-
թէ Պարսից հաղը կը զլանայ հասցնել՝ այդ աննման
մարդատունկը (24,) հեղձունենք զսերմն այդ ազգին
մէջ՝ բնաջինջ ընելով զայն :

ՀԱՆԴԵՍ Գ .

Տեսարանն է ի տաճարին արքունի, ի ներքին սենեակս
ապարանից :

ՏԵՍԻՆ Ա.

ՇԱՊՈՒՀ. (Առանձին նսած մսայոյդ. փոխնի ծածուկ դուռ մը կը բացուի, ցեղու վարագոյր սանաւին եւ յերեւան կեղեկ արփայտողուսն Շահանդուխս՝ ճերմակներ հագած, նստիչները ետեւեն) :

ՇԱՊՈՒՀ (ընդ առաջ երթալով). Զի՞նչ է, դո՛ւստր իմ, օրիորդ Արեաց, ի՞նչ են այս Հարսանեաց զարդերը, զիւ՛րդ սպիտակացեալ, միթէ ուրախացո՞ւթեան կուգաս առ Հայրդ՝ յաւուր տօնի խնդութեան ամենայն Արեաց աշխարհին . բայց ինչո՞ւ այսպէս դունաթափեալ եւ արտասուք ի վերայ ծնօտի քոյ . ընդէ՞ր փեռեալ սրտին այրիութեան ի վերայ գլխոյդ գաղաթան . ոսկիթեւեր խառնած մագերուդ, շուշաններ ցաններ մորմոքեալ երեսիդ եւ մանիշակք նուաղեալ շուրջ վարդիկոն շրթանցդ յերկփեղկիս, ի՞նչու այսպէս տխուր եւ անչափ դեղեցիկ աղջիկս, ո՞ւր են մարգրիտներդ, ի՞նչ կը նշանակէ այդ մութիւրը որ ձեռքիդ մէջ կը բռնես :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Հայր իմ, չե՞ս տեսեր մահուան խօսեցեալը, (1) դա ինքն եմ ես եւ զի՛նչ այլ պսակ կը վայել ինձի՝ բայց եթէ այրիութեան տերեւաթափ

պատկը այրիացելոյս ճակատին , եւ զինչ այլ մար-
դըրիտ կը փնտռես ինձմէ քան զարտասուեաց կաթիլ-
ները որ աչացս անսպառ աղբիւրներէն կը սա-
հին , դու որ յաւիտենական արտասուեաց դատա-
պարտեցիր զիս . ինչ կը հարցնես ձեռքիս մոխիրը
զոր դուն կը ցանես ամայացեալ սրսկապանացս մէջ .
ոհ՛ չէ՛ , սիրաշունչ հովերը չսլիտի սահեցնեն կենացս
մակոյլը երանութեանց ծոցը , այլ հառաչանաց հո-
վեր՛ առին քչեցին զայն . հարսանեաց առաքատը՝
մահուան պատանքներու յիփսեցան ինձի եւ սիրոյ
ջահերը՝ յուղարկաւորութեան ճրագունք :

ՇԱՊՈՒՀ . Ինչո՞ւ , դուստր իմ , ինչ ըսել կուզես :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՅ . Իմ սիրելիս , իմ նշանածս՝ թագա-
ւոր էր աշխարհի , դու գահէն լջեցուցիր զինքը .
իմ սիրելոյս արքայութեան գաւառները՝ ձիւնով են
ծածկած , բայց ծոցերնին ջերմաջերմ կրակով լեցուն
է եւ անոնց կատարները՝ արեւը վարդեր կը սփռէ :
Սիրոյ հրաւերմնէ թռաւ Արեաց աշխարհէն , արեւ-
ելեան հօրս արքունեացմէ , եկաւ հասաւ ցանկալին
հիւր արքայական՝ բայց ինչ ընդունելութիւն զը-
տաւ . . . :

ՇԱՊՈՒՀ . ԶԱրչակն ըսել կուզես :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՅ . Դու ինձ խոստացար զայն , եթէ
թշնամի ըլլար զինքը ինձմէ յափշտակողն՝ չէի զար-
մանար , բայց դու ինձի տուիր այս կեանքը , հայր
իմ , դու ինձմէ կը բառնաս զայն , ո՞վ թշուառու-
թեանս . . . :

ՇԱՊՈՒՀ . Ի՞նչ բան ունիս , դուստր իմ սիրուն ,
ընդ առնն թշուառականի .

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՅ . Քանզի թշուառական եւ տխուր .
առ այն սիրեմ զնա յաւէժ , հայր . բաւական չէ՞ որ

ոխերիմ բաղդը իր վրէժխնդիր կայծակներովը կը
զարնէ զինքը , մէյմ'ալ ես իրմէ երես դարձունեմ .
կերդուընցնեմ գըքզ , հայր իմ , տո՛ւր ինձի զՍրչակ ,
առաջին շնորհքն է որ քու աղջիկդ քեզմէ հայցէ :

ՇԱՊՈՒՀ . Բայց չե՞ս գիտեր որ զմահն ինքնին կու-
ղես քու ծոցդ ժողովել . արդէն իմ չրթանցս ան-
դարձ պատգամները , զինքը կենդանւոյն ի գերեզ-
ման իջուցին՝ Անյուշ բանալը դատապարտած վայր-
կենէս . մահը իր աւարը ետ չխտար :

ՇԱՀԱՆՈՒՈՒԽՏ . Ինչո՞ւ , հայր , կը դատապարտես
զինքը յաւիտենական բանտի , ո՞րն է յանցանքը .
դու սիրով եւ երդմամբ հրաւիրեցիր զինքը , հիւր
եկաւ նա Արեաց աշխարհը , դու զհիւրընկալն օթա-
րան իրեն մահուան տո՞ւն կը յարդարես . ա՛հ մի ,
հայր , մի հաւատար դու մագուցն , վախցի՛ր միայն
Աստուածներէն որոնք ուշ կամ կանուխ երդմնա-
զանցը կը պատժեն , սրտիդ ձայնին լոկ ախանջ
դի՛ր , ան քեզի ըսէ՝ ո՛րչափ ահռելի է բերնէդ ելած
յաւիտենական վճիռը . կրցա՞ր օր մը տալ մէկումը
որ բոլոր կեանք մը կուգէս տնկեանք ընել եւ ինչ-
պի՛սի կեանք . միտքդ բ'եր որ քեզի պէս թագաւոր
էր նա , ա՛հ դարձի՛ր , հայր իմ , անգութ որոշմա-
նէդ , տո՛ւր ինձի ձեռքովդ զՍրչակ զոր բերնովդ
խոստացար . իմ գեղեցիկ տարիներուս յոյսն եղաւ
նա , դու ինձի տուիր այդ յոյսը՝ անոր կենաց եւ
դահուն կցորդ ըլլալ . այն ատենէն ես ալ սիրտս
տուի իրեն անդառնալի կերպիւ , հիմա ալ կուգամ
քեզ աղերսել իրեն համար . ա՛հ մի՛ մերժեր զիս ,
հայր , հիմա որ քու ձեռքէդ հանելով արդեամբս
ստացած պիտի ըլլամ , վստահ եմ սիրոյ թեւերուս
մէջ՝ սրբել զինքը իր ամէն ոճիւններէն ,

ՇԱՊՈՒՀ. Շատ խիստ փորձեցինք զայդ, ի բա՛ց կաց յինէն, աղջիկ ապստամբ, թշնամի հօրդ եւ աղգիդ :

ՇԱՀԱՆԳՈՒԽՅ. Չեմ ես թշնամի հօրս եւ աղգիս . Արշակաւ ես քեզի հօր դաշնակից ակոյեան մը կուգեմ յարուցանել քու թշնամեացդ դէմ՝ բոլոր Հայոց արխագունդ ժողովուրդը . ինձմով երկու դրացի աղգաց մէջ՝ սիրոյ կապերն պիտի հաստատուին անքակտելի, ուխտ սիրոյ եւ խաղաղութեան է իմ ընդ քեզ հայր . մեզմով Արեաց եւ Հայոց աշխարհը պիտի յաւնեն իբրեւ մէկ անձ մէկ հոգի Յունաց դէմ եւ Քուչանաց՝ որ արդէն քեզ կը սպառնան . քու օգուտդ դրդէ գրեզ, հայր, եթէ բաւական չեղան քու աղջկանդ արցունքները :

ՇԱՊՈՒՀ. Անօրէնութեան արցունքներ են այն եւ անդուռն բերնի խօսքեր . քու խրատուցդ պէտք չունիմ ես . ի բա՛ց կաց յինէն, աղջիկ դու, պարապեալ քու տնական գործերուդ եւ թո՛ղ մեզ տէրութեան հոգերը :

ՇԱՀԱՆԳՈՒԽՅ. Քանի որ իմ սրտիս ու կենացս չէին վերաբերէր՝ եւ ոչ իսկ մտքէս անցուցեր էի միջամուխ ըլլալ, քե՛զի ըլլան . միայն թէ տո՛ւր ինձի Արշակը, ապա թէ ոչ գիտցիր զայս բայց ստոյգ եւ անխաբ, այս վայրկենէն՝ մեռած է աղջիկդ :

ՇԱՊՈՒՀ. Այն վայրկենէն որ արքունական բարձր սեմոյց վրայ կառուցի զոտս՝ գիտէի զայն, երթ, դո՛ւստր ապաշնորհ : (խնփ կեղնեմ) :

Տ Ե Ս Ի Լ Բ .

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ (սևստունիկ)

Մայր իմ, ըսիր՝ չիհաւտացի , ճամարիտ է եղեր ,
արքունական թագին տակը՝ սիրտ պէտք չէ փնտռել ,
յիմար ես որ յուսացի զայն հրաշագործել կուսա-
կան ծոցիս բարախմունքէն : Անոր համար կասկա-
ծոտ մինչեւ հիմա՝ չէի համարձակեր այդ բարձր հար-
սանեաց դու ձեռներէց , երբ կը յորդորէին զիս
յայդ՝ հացրս անգութ եւ հարկն աւերութեան . չէի
ուզեր այդ մեծ մեքենային իւրեւ դործի մը ընձե-
ռել՝ ինչ որ ըստ ինքեան բովը դանձուց սիրոյ եւ
զգացմանց էր յիս . . . սակայն որչափ անուշ է եր-
ջանկացնել զթշուառն՝ վերածնանելով զայն ի կեանս :
Ո՛հ ինչպէ՛ս իմ մտածութիւններս առ քեզ կը դառ-
նան , ո՛վ խօսեցեալդ իմ ցանկալի չուսու նշանածս ,
դո՛ւ իմ սրտիս հոգւոյս հատոր , իմոց խոհից կէտն
ու կեդրոն . . . — Ա՛հ եւ ո՞ւր արդեօք հիմա՝ թող-
եալ, լքեալ եւ ամայի, սիրականդ իմ, դու կերթաս
անոք անօգնական , ո՛հ ինչպէս պիտի դիմանաս ա-
նապատին երկայն ճանրուն՝ դուն որ վարժեր ես
դեղերիլ ծինարեր լերանցդ վրայ . արդեօք կորու-
սեալ թագաւորութեանդ համար սրտիդ դառն
կսկծուն՝ պիտի համնիս մինչեւ հոն եւ եթէ հասնե-
լու ըլլաս՝ ո՛հ ինչ դառն ժամեր պիտի անցնես .
քանի քանի անգամներ աչքիդ առջեւը պիտի դան
աշխարհադղորդ արքայութիւնդ, վրանաց փոփոխե-
ները եւ որսասուն քու լեռներդ , ի՞նչպէս պիտի
ժուժես այնքան ցաւոց . դոնէ քովդ ըլլայի քուկին

ցաւերդ ամաքելու եւ վհատեալ սիրտդ կազդուրե-
լու . ո՛հ դոնէ սպասէ՛ , սիրելիս , մինչեւ առ քեզ
գամ եւ ազատեմ ի կապանաց . բայց եթէ չիկարե-
նամ պարգեւել քեզի կեանքը՝ մեռցի անձն իմ քե-
զի հետ : (Կերթայ վարագոյրը կը փոխուի) :

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

Տեսարանն է խուժաստանի անապատին ճանրան :

ԱՐՇԱԿ և ԽՈՒԺԻԿ ՊԱՀԱՊԱՆՔ

(հեռուանց ետեւնուն կուգան) :

ԱՐՇԱԿ . Մանո՛ւկ դու , ո՞ւր եմք մեք . հաղը ցա-
մաք է եւ կանաչութեան երեսը չիտեսնուիր . խոր-
շահաճար օդը կայրէ դէմքս , ինչպէս գետնին աւա-
ղը՝ ոտուընեքս : Ա՛լ Տիգրիսի ափունքները չեմ նըշ-
մարեր . դոնէ անոր ջրերը որ հայրենի դաշտերը
ոռոգելով այնչափ հեռուներէ կուգային կիջնէին ,
Հայոց հողին կարօտը՝ անոր ալիքներէն կառնուի .
բայց ձայնն անգամ իրեն խոխոջածայն վտակացը՝
կտրեցաւ իսպառ ախանջէս . ամեն կողմ անբեր ,
ապաւեր , անապատ . աչքս կըտրածին չափ կողոր-
տանայ ընդհանուրս , ծառ մը չիկայ , բնակու-
թիւն մը չերեւար , եւ ոչ իսկ խոջ մը , խութ մը ,
պարեկս մը կը տնկուի անդնդոց աւազուտին մէջէն :
Ա՛հ մարդկանցմէ հեռու , հայրենիքէս դուրս , բը-
նութենէ ալ զիս կուզեն քչել , մարդիկ տմարդիք . . .
բայց ըսէ՛ ինձի , մանուկ դո՛ւ , ո՞ւր եմք մեք :

ԽՈՒԺԻԿ . Խուժաստանի տապալէղ դաշտերը ,

երաշտա՛նար փաղաղեալ հողն է , Հայոց թագաւոր ,
տեսածդ ու կոխածդ եւ խորշակարէր քամին է շըն-
չած օդդ . մեք ի ծնէ այս տեղերս վարժեր եմք թա-
փառել . ո՞ւմ է յանցանքը եթէ ոչ ձեզ աշխարհի
տեսարցդ՝ որ մի միայն յարքունական փառս եւ ի
գա՛հոյս յըմացեալ , կը մտնուք որ ամէն բան
մարդուս համար է սառն ու տաքն ալ իրեն համար :

ԱՐՇԱԿ . Մանուկ դո՛ւ , դու եւս անարգես ինկած
թագաւոր մը . ա՛հ չես գիտեր ի՛նչ բարձրութիւն
կայ ի՛նչ ընդարձակութիւն այս մէկ անուան մէջ . մի՛
չտիւր քու տխուրձ անապատիդ ողորմելի կայանիդ
վրայէն , հապա լեռներ , քաղաքներ , աշխարհներ ,
ծովեր ու գետեր անոր սահմանին մէջ կամփոփուին ,
եւ Աստուած մը այդ կոչման տակ գողցես կը սղմի ,
եւ չիկրնար երեւակայել մէկը ի՞նչ է անկեալ Աս-
տուած մը , եթէ Աստուած չըլլայ : Որովհետեւ հիմա՛
խեղճ եւ թշուառ կը տեսնես դուն զՍրչակը , մի՛
կարճ եր որ միշտ այսպէս էր , հապա պէտք է գիտ-
նաս որ՝ ինքն ալ ունէր երբեմն՝ հայրենիք , աթոռ ,
թագաւորութիւն , աղդ մը եւ ժողովուրդ մը եւ
այն . Հայ աղգն էր դոր եղմ'ւկ չիկրցաւ խնամել . . .
Բայց ի՞նչ են այն կոյտ մը ժայռերը որ մահուան
բնակարան մը կը թուին հեռուէն . ա՛հ սարսուռ մը
կընթանայ յոսկերս իմ . . . սոսկալի անուն մը պէտք
է ունենայ այդ տեղը . . . բերանս առաջ չերթար . . .

ԽՈՒԺԻԿՆ . Անուշ բերդն է անիկայ . . . :

ԱՐՇԱԿ . Կարկեալ'ց , մանուկ հաստանին , Անուշ բեր-
դըն է անիկայ . քատմին հերք իմ եւ մարմինք . մի
գուցէ Սրչակայ գերեզմանը . . . մենք ի՛նչ բան ու-
նինք հոս :

ԽՈՒԺԻԿՆ . Ի՞նձի կը հարցնես . երբ ստանձին մը՝

նա՝ յայնժամ գիտացես . պիտի տեսնես գեղեցիկ ուրուականներ որ այդ անասող , անլուսին եւ անառաւօտ գիշերուան մէջ քեզի կըսպասեն լինել խօսուկից :

ԱՐՇԱԿ . Ո՛վ մանուկ դու ճիւղալ , սատանին ծընո՛ւնդ , դժոխքէն փախած , ըսէ՛ , դացի՞ր , տեսա՞ր երբէք այդ ուրուականները . ըսէ՞ , տե՞սար երբէք մեռելները իրենց երերազին ստուերները՝ հոն պտրտցնելնին . ըսէ՛ , իրենց պատանքները կոյր գիշերուան մէջ կը քաշկռտէի՞ն ետեւնուն . ո՛վ զուրցեց քեզի իմ հոն երթալիքս , ո՞վ , ըսէ՛ , դացի՞ր , տեսա՞ր , չո՛ւտ , ապա թէ ոչ հիմա կը խզդեմ . (վզին կը քռնէ ու կը սղմէ):

ԽՈՒԹԻԿՆ . Հայոց արքայ , « թաւ ու թուխ » (2) , ձեռքդ՝ դարբնաց սալ կը նմանի . մեղմացո՛ , թուլացո՛ որ ըսեմ . (Արշակ կը քողու .) ես չեմ գացած այդ տեղը , դեւերը միայն հոն կերթան եւ որոնք որ դիւաց հետ բնակելու արժանի են , ես ի՞նչ բան ունիմ հոն . լըսածս կը զուրցեմ բայց խօսք մը բողբոլին սուտ չեղնէր մէջտեղը . ուրիշ կողմանէ ալ քիչ տտենէն անձամբ պիտի տեսնես , աւելի ճշմարիտ եւ հաւատարմի քան երբեմն ունեցած Հայոց թագաւորութիւնըդ , վասն զի այն անցած է եւ իմ քեզի ծանուցածըս՝ գալիքն է :

ԱՐՇԱԿ (կ'որհով) . Բայց քեզի ո՞վ ըսաւ որ ես հոն կերթամ :

ԽՈՒԹԻԿՆ . Բռնած ճանբադ հանելու տեղը չի՞ցուցընէր :

ԱՐՇԱԿ (սխուր անդադարձութեամբ) . Եւ կարի իսկ բաջ . հոս պիտի հանէին իմ անօրէնութիւններս , միայն թէ ես մտքէս չէի անցուցած . աւա՛ղ , ճակ-

տին վրայ թագին ճաճանջը՝ որչափ վիհեր , գահա-
վէժներ մարդուս աչքէն կը ծածկէ . սէտք էր այդ
անիծեալ թագը՝ արքայից գոռոզութեանց ոտքին
տակը ըլլար՝ որպէս զի լուսաւորէր անոնց քայլերը .
այն ատեն՝ չէի հասներ այս տեղուանքս . . . — Բայց
գո՛ւ , մանուկ , սլատանեկութեանդ վրայ կը վստա-
հիս , գարնանդ մէջ ես , թագազանգուր մազերդ՝
շուք կընեն ճակատիդ , դեռ չիքաղեցիր կենաց
գառնահամ պտուղը , այլ սիրտդ ծուռ է , թէ եւ
հրեշտակ դու՝ աստղաճապող երկնից սեմոց վրայ
ձողես , մի հպարտանար , ապա թէ ոչ՝ սառան
անիծակուռ , դժոխոց հրուռ յատակը կը խարչէ ոտ-
ւերդ Սակայն ի՞նչ ձայն է կուգայ ծովածա-
ւալ անապատին ընդարձակութեան մէջէն . . . ար-
քայտարանժ առիւծուն մռնչիւնը չէ՝ որ անապատը
կը թնդացնէ , եւ ոչ ալ իշխանի օդոյն արծուին սը-
ռիճը՝ որ իմ ականջս կը հասնի , այլ կը նմանի հե-
ռաւոր հողմելու ալեաց ձայնին . ըսէ՛ ինձի , թե-
րեւս օժանդակ վտակմէ հայրենորոգն իմ Տիգրիսի
որ անապատէն կուգայ կանցնի՝ անոր ծոցը իյնալու
համար . հոն թափեմ իմ արցունքներս , երթան
խառնո՛ւին իմ ժողովրդոցս ու հայրենեացս արցունք-
ներուն՝ լինել միմեանց կոծակից , մինչեւ որ հետա-
խաղաղ կորսուին ընկուզեալ ի մեծածոյ՛ն յաւի-
տենից :

ԽՈՒԺՓԿՆ . Ո՛չ , մի խաբիր , Արշակ , Անյուշ բերդին
կարապետ՝ նախագուշակ վտակն է այդ . չերթար
քու Տիգրիսիդ ալիքներուն խառնուելու , անապա-
տին մէջ կը ծագի , անապատին մէջ կը կորսուի
աւազին ծոցը հետախաղաղ :

ԱՐԵՍԿ . Ո՛վ դու անիծեալ մանուկ Գանանու ,

անունդ՝ անմեղութիւն կը քարոզէ, լեզուդ՝ մահուան
պէս դառն , համանմանեալ Անուշ բերդին : Գնա՛ ,
կորի՛ , սեւ երես , արմատ նքովից , ապահով թէ
հայր մը խնոացած չէ քու վրագ եւ մօրդ կաթին ի-
րաւունքը հատուցած չես անշուշտ , Դրող տանի
դքեզ : (3) (Մանուկը աներեւոյթ կը լրջայ) :

Տ Ե Ս Ի Լ Դ

ԱՐՇԱԿ (սառսնձիւն)

Հալածեցաւ սուտը իր ատութեանը հետ , բայց
ձայներն ալ դադրեցան . թերեւս ինձի կուգային ,
թերեւս անձայր անեղր անապատին մէջ հերարձակ
հովուն մռնչելու ձայնն էր , իր անարդեւ արշաւանաց
մէջ երկնաբերձ աշտարակիս ատամնածեւ գազա-
թանցը հանդիպելով՝ անոնց մէջէն կը մրմնար սրտ-
մըտութեամբ . . . : Հո՛ն , Արշակ , ողջ ողջ պիտի իջ-
նաս , աչքիդ առջեւը պիտի ունենաս Հայաստանը
աւերակ . . . ամայի . . . : Ինկիր , Արշակ , աւերակ
աւերակի վրայ . . . ախարս քեզ Հայոց դժբաղդ ժո-
ղովուրդ :

ՀԱՆԴԵՍ Դ.

Տեսարանն է Անյուշ բերդին դրսիդին՝ մըրկոտ օդով մը .
փալլակք եւ շանքք :

Տ Ե Ս Ի Լ Ա .

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ , ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ յառնագենս եւ
ԶՕՐԱԿԱՆՔ

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ . Վերջապէս եկանք հասանք մեր
ցանկացեալ վայրը , որդեա՛կ իմ , ներէ՛ արքայա-
գլուստորդ Շահանգուխտ , եթէ այդ անունը կուտամ
քեզի . նոյն անունը կուտայի քեզի շատ սիրելի ան-
ձի մնալ ի պաշտօնէ :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ . Ա՛հ , այդ քաղցր անունը բերնէդ
պակաս մի՛ ըներ , ո՛ հայր , անով զիս կը խրախու-
սես . գիտես որ այն օրէն մինչ ես հրաժարեալ յաշ-
խարհէ՝ կերթայի Տիգրիսի յորձանապտոյտ ալիքնե-
րուն մէջ զիս նետելու , եթէ գու անցեալ ի կարգս
ներքինեաց խնց դէմն չենէիր , այդ ցանկալի տե-
սութենէն ի վեր՝ յորում յուսահատ եւ վշտահար
սիրտս սիրատարիկ նոր յուսով արծարծեցիր՝ այն
օրէն՝ գու ինձի հայր գորովագութ . ա՛հ գուստր քո-
յին կոչէ զիս միշտ , քան տուելոյն Արշակայ՝ ես
քու աղջիկդ կուզեմ բլալ :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ . Յիրաւի արքայից գու աղջիկ եւ ար-
քայական սխառօք նազելու արժանաւոր՝ դու որ այն-
չափ առաքինասէր սկզբամբ , այնքան տարիներով հա-

ւատարիմ քու դժբաղդ սիրելւոյդ , այս վերջին սիրոյ կրկիսին մէջ քաջանշան հանդիսացար՝ ընկերելով ինձ ահագին անապատիս ընդարձակութեանը տաժանելի ուղեւորութեան մէջ , փափկասուն օրիորդ դու : Ուրիշ ճանքով կուգէի գրեզ հարս տանել իմ արքայիս լերանց ձիւնաբերից հիւսիսային արքունիքը , ո՛ր արքայավայել դու կուսան , եւ ոչ թէ այսպէս տխուր բանտի մը մէջ այցելու՝ չուառ , բանտարգելոյ թագաւորի :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ . Ինձի համար սիրելի է ամեն տեղ ուր կոխեցին իմ սիրելւոյս ոտուքները . ուր տեսնըւեցաւ սէր մը առանց զոհի . եւ եթէ զոհն է , Դրաստամատ , տարօրակոյ տեսութեան երթալը՝ ո եւ է դժուարութեանց մէջէն անցնելով , ո՛րքան մխիթարութիւններ հետը կը տածէ՝ սիրահարին սիրտը սիրակէզ միայն կարող է ըմբռնել , բայց նոյն իսկ ինքըզինքիդ հարցուր , ո՛ր ալէգարդ ծերունիդ :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ . Իրաւունք ունիս , որդեակ , բայց ինչո՞ւ կը դանդաղիմք . այս ահաւոր բանտիս դռները լոկ կը զատեն զմեզ մեր դժբաղդ սիրելիէն . արքունական հրովարտակը ձեռացս մէջն է , փութանք ազատել զինքը ի շղթայից :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ . Ո՛հ փութանք ,

ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ . Տեսնենք թէ պիտի ուզենայ ընդունիլ մեր հրաւերքը փախտեամբ ապրեցնելու զինքը բոլորովին :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ . Ո՛հ՝ ալէտք է որ ընդունի , ապա թէ ոչ... ի՞նչ կըլլաս սիրտս... ա՛հ փութանք... բայց կը հաւտաս , հայր իմ , զարմանալի է արդարեւ՝ այնքան անապատին ճանրան անցանք , հասանք մինչեւ առ դուրս , սիրտս լեցուն է սիրովն իմ փեսային ,

բայց չեմ գիտեր ի՞նչպէս պիտի համարձակիմ դէմը ելնել. պիտի ուզենայ արդեօք տեսնել իւր ռեսերիմ թշնամոյն կուսին երեսը, աղջկանը գութը եւ սէրը պիտի կարենայ մուցնել տալ հօրը անգթութիւնը, ահ, հայր իմ... պիտի ուզենայ հալած, մաշած կերպարանքիս աչք մը դարձնել, պիտի հաւատայ երբոր ըսեմ, Արշա՛կ, արքայ Հայոց, սիրելի՛դ իմ, սըրտիս, հոգւոյս հատոր, տե՛ս քու Շահանդուխտդ եմ ես, չեմ ես Շապուհին աղջիկը, մի նայիր ինձի ցասմամբ, քեզի համար ես յայդ իձեւ անարգութեան մինչեւ հասայ, քեզի համար ծաղիկ հասակս խաւրեցաւ, քեզի համար կուսից մէջ փառքս եղաւ ծաղկընկէց, քեզի համար գեղեցկութիւն իմ կորաւ, քեզի համար սիրոյ հրեղէն թեւերուն վրայ այդ աւազուտ անապատին ծովէն անցայ, քուկին սիրովդ նուաղիմ, քեզի համար լոկ ապրեցայ, քեզի համար կը մեռնիմ... :

ԴՐԱՍԱՍՄԱՍ. Հանդարտէ՛, որդեակ իմ, ունայն երկիւղիւ մի յուզեր սիրտդ քնքուշ. վախցի՛ր միայն որ անակնկալ ու չափազանց խնդութենէն մահաբեր չըլլայ իրեն քու տեսիլդ՝ սաստիկ տպաւորութիւն մը ընելով թշուառ բանտարկելոյն սրտին վրայ՝ զրկեալ յարքայութենէն եւ ի քաղցր կենաց արեւոյն. վարժած պէտք է ըլլայ տխուր ժամեր անցընելու, անոր համար թո՛ղ որ ես քեզմէ առաջ մըտնեմ իր քովը եւ պատրաստեմ գինքը քու տեսութեանդ :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՍ. Փութա՛ ուրեմն, ո՛վ Դրաստամատ, սուղ ու թանկագին են վայրկեանները մեզի համար, տարիներ են խեղճ բանտարկելոյն, փութա կանխել առ տէրն իմ՝ քանզի այնպէս պատշաճ դատիս,

բայց մի մոռնար որ իմ սիրտս անձկութեամբ հոս՝
լոկ իրեն կըսպասէ , իրեն համար կը բաբախէ . (Դը-
րասսանւս կեղնէ) :

Տ Ե Ս Ի Լ Ի .

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ Է ԶՕՐԱԿԱՆՔ (ի հեռուն)

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ . Ո՛հ , ինչու կը տրտիես սիրտս , ի՛նչ
անսովոր բաբախումներ , ի՛նչ ըսել կուզես , սիրտ իմ .
ա՛հ պիտի սրբեմ արդեօք արցունքը խեղճ բանտար-
կելոյն աչքերէն . . . ո՛վ իմ սիրելիս , սիրտս գեղուն
միշտ քու սիրովդ՝ եկայ որ գըրեղ տեսնեմ եւ ազա-
տեմ ի կապանաց , բայց կարծես թէ տեսնելու որ
ըլլամ՝ պիտի մեռնիմ . Սրդեօք ինչ վիճակի մէջ պի-
տի գտնեմ գըրեղ , ո՛վ սէրդ իմ , արդեօք չլիթաները
իրենց նշանները թողուցի՞նք քու վրադ , որդնոտե-
ցա՞նք արդեօք քու մարմինդ , արդեօք ողջ , արդեօք
մեռած , ո՛վ անձկութիւն , ո՛հ ալ չեմ կրնար , եր-
թա՛մ , արիացի՛ր , հոգի՛ս : (կերբայ) :

Վարագուրը կը փոխուի , անսարանն է Անյուշ քերդին
ներսիդին :

Տ Ե Ս Ի Լ Դ .

ԱՐՇԱԿ ԲՈՆԻ մեջ , ձեռքը , ոտքը , վիզը շղթաներու
զարնուած ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ կանաց կանաց կրկօտենայ .

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ . Ահա Արշակ Հայոց թագաւորը , իմ
տէքս , խեղճ , գետնախշտի , չլիթաներու մէջ կը հե-

ծէ . ծնկուըներս կը կտրտին . . . կարծես թէ նուիրական սեղանի մը կը մօտենամ , այնպէս սարսուռ մը սողայ յօտերս իմ . չեմ համարձակիր կոխելու թագաւորիս կոխած տեղուանքը , չեմ իշխեր ընդհատել լուծիւնը . . . ո՛հ պատկառոտ չի խռովենք չուառ բանտարգելոյն քունը . ո՛ր գիտէ թերեւս իր հայրենիքը կերազէ , իր գահը ու կործանեալ թագաւորութիւնը , այո՛ . . . ո՛հ ո՛ր գիտէ . . . բայց արքայից աղջիկը անապատէն անցած՝ անձկութեամբ կըսպասէ ցանկացեալ ժամը , ահեղ բանտիս դրանք դուրսը կայնած , սոսկացեալ իր փառքէն ու մեծութենէն առ սէր սիրեցելոյն՝ խեղճ աղախնոյ մը պէս՝ իր տիրոջը հրամանին կը մնայ . . . Սակայն ահա կարթննայ , սիրտս կը նուաղի , ոչ կարեմ հանդուրժել , ծածկուիմ վայրկեան մը այս ահաւոր կամարներու ներքեւ , եթէ կարելի է իմանամ , նախ ուր տեղուանքները կը դեգերին իւր մտածութիւնները՝ որպէս զի անոր համեմատ չարժիմ : (կը փաշտի) :

Տ Ե Ս Ի Լ Դ .

ԱՐՇԱԿ (առանձին)

Ո՛վ յաւերժական խաւարիւ ներկուած իմ բանտս անարեւ , ո՛վ Արշակայ գիշերներուն խօսնակը՝ ահռելի լուծիւն : Այս քանի տարի է տուընջեան ցանկալի ճառագայթները՝ բանտիս դուրս կամարներուն վրայ կը կենան , անկէց ասդին չեն անցնիր . այս քանի տարի է՝ ծաղիլի մը չունչը անգամ չառի , թող թէ տեսիլը իմ կարօտեալ աչուըներս գայր զուար-

թացնել։ Ա՛հ, ո՛ր տայր ինձ, իմ հայրենեացս մէկ
բարձր լերանը վրայ նստած՝ անուշ ու հանդարտ
գեղեցիկ երեկոթին լուսովը, դէտակն կալեալ՝ տես-
նել իմ հայրենեացս որդիքներուն, հեռաւոր ա-
փունքներէ, ուր պանդխտութեան լեզի հացը կու-
տեն եւ դառնահամ ջուրը կը խմեն, ուր չեն կըր-
նար ըսել այս իմն է, վասնզի պանդխտին կոխած
հողն անգամ՝ ոտքին տակէն կը փախչի եւ անոր ե-
րեսէն ինքն ալ իր ստուերին պէս կը սահի կանցնի,
ա՛հ՝ տեսնել միանգամ իմ աղգիս ցրուած զաւկնե-
րուն մի զմիով ելեւել՝ վերադառնալն ի հայրենիս,
մէյ մ'ալ չթողլու համար պնտավայրն ժառանգու-
թեան իւրեանց, ինչպէս հովիւը իւր հօտը, ի յեր-
կայնել ստուերաց, առջեւը ձգած, մարգերէն կըղառ-
նայ եւ փարախին մէջ ժողուելով սիրտն թնտայ։ —
Ո՛հ թէ միանգամ կարենայի
. Աստուծոյ ա-
ղեղան հայրենի դրօշակին տակ համախմբել բոլոր
հայութիւնը
.
. Բայց աւա՛ղ, ո՞ր
իմ պետութեան նաւս . . . ղեկը գնաց ձեռքէս եւ
այդ շուարած ծովերու հողին՝ թեւերուն կէսը չան-
թակէզ իշխանի օդոյն պէս՝ դահալիթեաց ծովակուր
անդնդոց մէջ եւ ամենայն դրօսանք ծովուց անցին
գլխուս վրայէն, յիշատակաց կարկառներու տակ
ձգմելու համար այս թշուառական աղմկեալ հողիս . . .
Մութ, խաւար, յուսահատ մեռելութիւն՝ ասոնք ա-
հա իմ բաժինս . եկէ՛ք ինձի խօսակից յաւիտենից

տունին դրացի սարսափելի ուրուականներ, եկէ՛ք Արշակայ բանտին կամարներէն կախուելով՝ մարդկանցմէ կտրուած վատաբաղդիկն արքայիս այցելու : (ոսֆի ձայն կառնու.) Սակայն ո՞վ կուգայ բանտիս գերեզմանական լռութիւնը ընդհատելու, այսքան տարի է հոս մարդ ոտք չէ կոխած :

Տ Ե Ս Ի Լ Ե .

ԱՐՇԱԿ և ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ. Կեցցե՛ս, տէր իմ արքայ .

ԱՐՇԱԿ. Ինչ կը լսեմ, ո՞վ ես դու :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ. Տէր իմ արքայ, գիտ չե՞ս ճանչնար, քու հաւատարիմիդ, քու Դրաստամատդ . . . :

ԱՐՇԱԿ. Դո՞ւ ես, այդ քու ձայնդ է, Դրաստամատ, երա՞դ արդեօք թէ ուրուական :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ. Ոչ, տէր իմ արքայ, աներկեւան ճշմարտութիւն :

ԱՐՇԱԿ. Ո՞հ անպատու՜մ ուրախութիւն :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ. Ինչպիսի գոհութիւն եւ շնորհակալութիւն մատուցանեմ Աստուծոյ որ կենդանւոյն աչօք բացօք տեսնեմ իմոյ արքայիս անարժան չղթաները համբուրելու արժանի եղայ, ալ ասկէ վերջը կուրնամ յաւիտեան : Ոհ, որքա՛ն սէր, որչափ անբացատրելի զգացմունք սկստարուն սրտիս մէջ բուխնդակին . քակեմ այդ մահապարտի չղթաները իմ թագաւորազուն արքայիս վրայէն, երա՛նի ինձի որ այսքան շնորհաց դիպեցայ : (կը փակե շորաները) :

ԱՐՇԱԿ. Ի՞նչ կընես, Դրաստամատ, որո՞վ իշխանութեամբ . . . :

ԳՐԱՍՏԱՄԱՍ. Թո՛ղ տուր արքայ . . . :

ԱՐՇԱԿ. Մի՛թէ նորէն արթնցա՞ւ Հայաստան , ժողովեց իւր վրէժխնդրութեան որդիքը իր գլխուն , վանեց զօտարն իր ծոցէն , յարձակեցան մեր քաջերը Արեաց աշխարհը եւ գրեզ ինձի աւետարներ դնսպան յութեացուցին . . . բայց դու մինակ կերեալ , չկայ իմ քաղցր հայրենեացս զաւակներէն ուրիշ մէկը քու քովդ , տխուր ես Դրաստամատ եւ ինձի ուրախ կուգես երեւալ . . . ոհ , անշուշտ չյագեցաւ ինձմով Շապուհին բարկութիւնը եւ գրեզ ալ ինձի ընկեր դրկեց դառն բանտիս գերութեան մէջ մասնակից :

ԳՐԱՍՏԱՄԱՍ. Ոչ , տէր իմ արքայ , այլ երանի թէ ինձի հետ յառնէր Հայաստան մէկ անձ , մէկ սիրտ , մէկ հոգի , բայց թուլացան յաւէժ քաջաց բազուկները եւ սուրը կերաւ անյադ զգառուցեալսն ի միմեռնց :

ԱՐՇԱԿ. Աւա՛ղ քեզ , երկիրդ իմ հայրենի , բիւր երանի որոց գրեզ չխտեսին . . . Բայց դու զխո՞րդ թողուցեր զՍնգեզ տանդ իշխանութիւն , եւ ի՞նչպէս կրցար գալ հոս :

ԳՐԱՍՏԱՄԱՍ. Արքայ ես Բնարեզ (1) բերդին գանձուց վերակացու հայրենի պաշտամանէս գիշեր ցերեկ կը հսկէի , տիրոջս արքայիդ Պարսից աշխարհը երթալը երբ լսեցի . ի՞նչպէս թողուի ինձի հաւատացեալ իշխանութիւնը եւ գանձերը . չէի գիտեր որ մատնութիւնը ձեռքէս պիտի խլէր զանոնք ու զիս գերի վարէր , իմ հայրենի բնիկ երկրէս դուրս , գոնէ թագաւորիս շղթաներուն հազո՞րդ լլայլի . . . :

ԱՐՇԱԿ. Դրաստամատ , արցունքներու կը դրդես աղմկեալ սիրտս արդէն . ո՛վ հիւրընկալ երկիրդ Հայկազանց՝ Սըշակունեացս ազգի . եթէ նախնիքս ի-

րենց թագովը փոխարինեցին քեզ փառօք՝ քու արփանդ՝ հեղեղներով վազեց մեզի համար, նաեւ վասն ինձ անարժանիս քեզ վնասակարիս. արմատնիս չորցաւ իր բնիկ երկրին մէջ, ճիւղն ի քեզ պատուաւոր ուռճացաւ, (2) ու ես չճանչցայ... ու ես թողուցի որ...

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ. Ա՛հ, տէր իմ արքայ, հեռացուր միտքէդ այդ տխուր մտածութիւնները, օրս է ուրախութեան եւ ոչ արտասուաց:

ԱՐՇԱԿ. Զի՞նչ կարծես, ո՛վ Դրաստամատ, թէ պարզեսցի՞ն դէմք Արչակայ. զգիչերն ամպամած միթէ փայլականաճանչեցուցանիցես... Ո՛հ, ո՛ տայր ինձ՝ հեղեղս արտասուաց իջուցանել ի վերայ իմ եւ ի վերայ ժողովրդեանս եւ լուսնալ զամենայն մաղձ դառնութեան սրտէս ի բաց հանել թափել, այլ երկինք՝ զլացան ինձ զցօղն արտասուաց՝ ապառաժ եմ իմ աչք ցամաքեալ: Տե՛ս ով կեցեր է հոս (ձեռքովը կը ցուցնէ Վասակայ զօրավարին առնապսկերե կամ դիակը խոտով շեցուած՝ քանիսն մեկ անկիւնը) ու ես կուգես որ...

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ. Ո՛վ տեսիլ, այո՛, կը տեսնեմ մէկը, մահուան ահաւորութիւնը իր յօնից մէջ եւ անմահից մեծ վայելչութիւնը ի ճակատուն. (մեկ երկու քայլ կառնու) ո՛հ կը ճանչնամ դքեղ արքարակորովդ՝ Վասակ, բայց ինչո՞ւ այսպէս ցուրտ, անողք, ո՛վ սոսկումն:

ԱՐՇԱԿ. Դիւցաղին մեռելութեան պատանքին, եկո՛ւր նախ քեզի հետ պատկառոտ մերձենանք, ո՛վ Դրաստամատ, որն որ հայրենեաց սեղանին վրայ տիրաւորութեան ողջակէզ պատարագ մտոյց ինքզինքը... եւ որո՞ւ համար... (մօտենալով ծնկան վրայ

կուզան . հաւստոս յոռիքեմէ մը ետքը ոտք ելնելով ,)
Առաքելնուոյն նշխարները՝ պէտք էր սիրովին Հայաս-
տանի ամէն կողմ՝ մինչեւ իւր յետին որդւոցը սըր-
տին մէջ նիւհեալ վրէժխնդրութիւնը արթնցնելու :
Այսքան ժամանակ է , Դրաստամատ , աչքիս առջեւը
միշտ ունէի՝ հոս , այս շղթաներովս՝ բեւեռեալ այս
որմոցս , եւ ոչ իսկ տուեալ էր ինձ իր տխուր մնա-
ցորդներուն վրայ ցօղել արցունքներս , թէպէտ եւ
ես անոր համար զազի արտօսը իմ խառնեցի ազգիս
ու հայրենեացս հառաջանքներուն : Ո՛վ ազգ իմ ,
ո՛հ ժողովուրդ իմ , ի՛նչ հարուած էր որ քեզի կշռե-
ցի եւ այսպէս դարձաւ իմ սիրտս մխեցաւ . . . հա-
րուած անողորմ , անիծեալ հարուած :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ . Հանդարտէ՛ , տէր իմ արքայ , հան-
դարտէ՛ , խնայէ բազմաժամանակեայ ծերուկ ալեացս
որ քաշկռտելով բերեր եմ հոս , քու ոտքդ :

ԱՐՇԱԿ . Ոհ՛ , ներէ ինձի , Դրաստա՛մատ հայր , բայց
գրուցէ՛ դոնէ ի՞նչպէս եւ որո՞վ իշխանութեամբ
եկիր դու հոս :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ . Պատմեմ քեզի , արքայ , ամենայն ինչ
անկեղծութեամբ : Քուչանաց Արշակունի թագաւո-
րին կողմանէ պատերազմը երբ գրգռեցաւ ընդդէմ
Սասանականին Շապհոյ , Պարսկային զօրաց հետ
Հայկական այրուծին գումարելով ձեռքիս տակը՝
խաղացուցին զիս ալ միատեղ . կերթայինք դժկա-
մակ , վասն զի մեր բնիկ տէրանցը համար չէր պա-
տերազմը եւ ընդդէմ ազգին Արշակունւոյ : Սառնե-
ցաւ մարտն , Քուչանք՝ տարածեցին , վատթարեցին
զՊարսից զօրքը իբրեւ ի մեծ կալերայ՝ հողմն չըջան
առեալ պտուտիւնով . դիակնացաւ դաշտն յանկե-
լոց . որպէս յուռան մեծ յարդի՝ ընդ վայր հոսեցին

զգուհնդն Մատեան , որոնց մէջը ամրացեալ կայր Շապուհ իբրեւ յանմատոյց դղեկի։ Վճարեալ էր վասն նորա , տեսանք զայն մեք Հայոց գուհնդը , յիշեցինք մեր եկեղեցիները , յիշեցինք զքեզ Արշակ՝ Թերեւս քու մէկ օրդ անոր կենաց փոխարէն ընդունիլ . եւ ես կեցեր էի տալար այրուծիոյն Հայոց , ճերմակ մազերս հովը կը տանէր . իմ քովս էին քաջին Վասակայ Մամիկոնենի երեք որդիքն հարազատք՝ Մանուէլ երկայնահասակն , Կոն եւ Համազասպ , որոնք ի գուհն արքունի հրամանատար էին կարգեալք եւ բազում այլ նախարարեան . ինձի նայեցան՝ առաքինեաց ոգիքն ի լանջս յաւելուին ի վտանգ ժամուն , յարձակեցան ետեւէս , անհնարին քաջութեամբ բացինք ճանբայ թշնամեաց մէջէն , եւ անշափ կռուելով ապրեցուցինք զՇապուհ սլատերազմին նեղութենէն հանելով զինքը , կտորելով ի Բուշանաց չատերը եւ աթիւ տխուհեանց զլուսներ բերինք իր առջին : Բոլոր Հայկական գնդին քաջութիւնը՝ զարմացուց զԱրիս եւ զԱնարիս : «Երբ դարձանք Ասորեստան , մեծ շնորհակալութեամբ ինձի Շապուհ՝ խնդրէ ըսաւ ինչ որ կուգես . — Տո՛ւր ինձ հրաման , ըսի , երթամ տեսնեմ իմ բնիկ տէրս՝ Արշակ Հայոց Թագաւորը եւ օր մը գոնէ երբ իրեն երթալու ըլլամ՝ արձկեմ զինքը ի կապանաց : — Խիստ են խնդրուածքդ , ըսաւ Թագաւորը , վասնզի Պարսից արքայութիւնը կանգնած օրէն , քանի որ այն բերդը Անյուշ ըսուած է , չիկայ մարդմը որ համարձակած ըլլայ յիշեցնել Թագաւորաց հոն բանտարկեալ մը , ուր մնաց Թագաւոր մարդ մը , իմ հակառակորդս՝ զոր կապեր դրեր եմ հոն՝ որ այնչափ տարիններով յողնեցուց զմեզ եւ գուհն կը համարձակիս՝ յիշեցնել ինձի զԱնյուշն Արեւոյ օրէն-

քին դէմ . . . բայց որովհետեւ մեզի բրած ծառայութիւնդ մեծ էր՝ քեզի համար բացառութիւն մը ըլլայ, կամբդ հատարուի. այլ ըսագոյն էր անձիդ օգուտը խնդրէիր՝ աշխարհներ, գաւառներ եւ կամ գանձեր» . Այս ըսելով տուաւ ինձի հրովարտակը արքունական մատանիովը եւ ահա կրամ առ ոսոքո, տէր իմ արքայ : (5)

ԱՐԾԱԿ. Այսպէս իմ ազգիս երակները պարպուեցան օտար երկիր, օտար ծառայութեան մէջ, յօգուտ օտարին, մինչ հայրենիք բարձիթողի լեալ դողցես ի սպառ անդաւակեցան. ա՛ղբ, հա՛յրենիք, քա՛ղցր անուանք, . . . արդեօք ի՞նչեր դեռ անցան իմ ապաքաղդ բայց սիրելի ժողովրդեանս գլխէն, ա՞հ՝ կարօտիմ գերեզմանի այնքան սիրովն իմ հոյրենեաց հալիմ եւ տապիմ . . . Ահ՛, Դրաստամատ, եթէ երբէք սիրելի եղան քեզ քու աղիքներդ, եթէ երբէք այդ սուրբ սիրոյն բոցերն ի քեզ արծարծեցան՝ ողորմէ՛ Արշակայ, տո՛ւր ինձի իմ հոյրենեացս վրայ լուրեր, իմ ազգիս, իմ ժողովրդեանս, մի սահեր ինձմէ ճշմարտութիւնը, տխուր նախազգածութիւններ կը կեղեքեն սիրտս, գիտես որ իմ հոյրենիքս է այն, գիտես որ իմ ժողովուրդս է այն, ահ, գիտես որ, ծա՛նր է ասելն, ինձմով գլորեցաւ նա ազիտից վրէժ . . . ո՛հ, ըսէ՛ ինձի գոնէ զի՞նչ եղեւ տիկնոջն Փառանձեմայ. գիտեմ որ չեկաւ իմ ականա՛ բռնադրօսեալ հրաւիրանացս վրայ, իրեն հետ նոյնպէս ամենայն տիկնայք նախարարացն հայոց՝ (4) բայց չեմ գիտեր ինչ ըրաւ :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ. Ո՛հ, ինչո՞ւ յիշեցնել կուտաս ինձի տխուր պատմութիւնը . որպէս վայել էր Հայ Թագուհւոյ մը քաջութեամբ անկեալ ի բերդն Ար-

տաղերից՝ բոլոր գտնձիւքն հոն ամրացաւ՝ տասներ-
մէկ հազար սպառազէն վառելօք . էին ընդ նմա եւ
վեց հազար կանանի . Տարիէ մը աւելի ընդդիմացաւ
պատռնէշ պաշարման , ժամէ ի ժամ սպասելով դա-
շտեան սրբւոյն եւ Մուշեղայ , բայց վերջապէս մա-
հը ինկաւ երկնառաք ի բերդին . ամսուան մէջ սպա-
ռեցան տմենքն սլ, մնաց փառանձեմ երեք նաթչտօք .
ո՛վ ամօթ, ո՛վ նախատինք Հայկազանցս՝ դրոշի , հե-
ռացան իրմէ սահաւ հաւատարիմքն , մինչեւ որ ճար
ու ճարակ չգտնելով՝ բացաւ բերդին դռները եւ
անձնատուր եղաւ . Ինն օր իջեցուցին գանձերը ,
աւերեցին եւ քանդեցին եւ զՓառանձեմ գտնձիւքն
հանգերձ Պարսկաստան խաղացուցին . Թո՛ղ տուր ,
արքայ , լռեմ . ասկից անդին բերանս առաջ չեր-
թար . . . : (5)

ԱՐԾԱԿ. Ալ մի ըսեր զոր զգամ արդէն ի սրտիս ,
անոր համար կը տեսնեմ դիչերն ի բուն ընդ աստե-
ղօք, տխուր լուսնեկայ լուսովը՝ իր ուրուականը, հօրս
անողոք ստուերին հետ, Թախառիլ գերեզմանէն
դուրս՝ ծովու ցամբի վրայ եւ զցայգն ի ծոց հրոյն
անձախական ծծմբոյ . կուգայ յաճախ բռնտիս դու-
ները ձեռք առնելու , երկրիս խորունկէն՝ տե՛ս կը
գոռայ եւ կը տեսնեմ, ահե՛ղ տեսիլ, իր պատուտած
կողերէն՝ արիւնը դունդադունդ՝ հեղեղի պէս կը վա-
զէ եւ բոլոր մեծ հրապարակը կը խնտայ ի վերայ
տիկնոջն Փառանձեմայ՝ տուիեալ գաղտնական ցան-
կութեամբ . Ո՛վ, վայրագ բռնաւոր, ո՛հ չգիտեմ եթէ
կայցե՞ ի սիրտ մարդոյ ատելութիւն քան զոր տա-
ծեմ ես քեզ Շապուհ , ո՛հ եթէ էիր դու մինչ ի յա-
տակս խորասուզեալ դժոխոց՝ դեռ եւս առ քեզ մե-
տիկ կարծէի զանձն :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ. Արդար ատելութեանդ բաժանորդ , արքայ Հայոց , աղի արցունքներով լացի ես զնէ՝ ինն օր գլուխս ժողվելով բոլոր Հայ գերութեան որդիքները . լացին ամենքն ինձի հետ՝ իրենց չուառ թագուհին , լացին կուսանք առ հասարակ , լացին տիկնայք Արեաց աշխարհին՝ ի լուծեան սենեկաց : Իր միմեալ ուրուականը հանդարտեցնելու համար՝ տարինք հանգուցինք զինքը պանդխտութեան հողին վրայ , հայրենաբուն Տիգրիսի ջրաղուարճ դալար ափունքը ի Սարաույթ հովանոցին , հոն կերթայ ի ժամս տխրութեան իր մօրը հետ՝ արքայադուստրն Շահանդուխտ , ատելի հօր մը նազելի ծնունդ , դառն արմատէ բղխեալ քաղցր շառաւեղ , վատաբաղդիկ գթխոյին շիրմին վրայ՝ ցօղել արուօսը , եւ ամեն օր՝ պսակը նոր՝ կախին ի գերեզմանն . մերթ ընդ մերթ կը տեսնեմք զինքը՝ թեթեւադնաց ընդ ամպս օդոց խաղաղիկ եւ հեզասահ , իր օդային ստուերական ձեւին լրմանը մէջ , դալ շիրմին այցելու :

ԱՐՇԱԿ. Դրատա՛մատ , դառնացաւ ինձ քան զլեզի , կեանք իմ . . . ո՛հ , ո՛ւր էր թէ իմ անունս՝ ժամ մը առաջ՝ բնաջինջ սրբուէր կենաց մատենէն , քանի որ ալ չալիտի տեսնեմ երկնից գումբէթը կապուտակ , կանաչ մարգերը , ծիրանի ծովը . յաւիտենից մնաս բարձիս արդէն զրուցեր էի այս աշխարհիս , կրտէի ինքնիրենս՝ մուգա՛ն զիս ուրեմն յերկրին կենդանեաց :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ. Մի՛ այդպէս , արքայ , մի կարծեր թէ մոռցեր էին զքեզ ամենքը ոյք զքեզ կը սիրէին , ո՛հ պիտի տալիս դու այո՛ , թո՛ղ այս բանտիս ահեղ կամարները իմ վրաս փլչին՝ եթէ վայրկեան մը քու յիշատակդ ելաւ մտքէս . եւ ոչ միայն ես , այլ

ինձի հետ ուրիշ սիրտ մնալ՝ սիրտ մը աննման հրեշ-
տակի , սիրտ մը քնքուշ եւ կուսական , դրահներու
տակ փափուկ կուրծքերը սղմած , եւ փոխանակ
թագուհեաց թագին՝ սաղաւարտ մը իրեն գլուխը՝
որնոր իր հոգմածուփ մազերը կամփոփէ , բոլոր հա-
տակը սպառազէն զրահավերտեալ , վարդ մի կարծես
քստմնեալ ի փուշ եւ տառտակ , սիրտ մը որուն
չկարենան հանդուրժել այս անտեղիտակի որմունքս՝
անոր սիրոյն սառակութենէն , այնչափ սիրոյն որ ի
նմա , այնքան սիրեաց զքեզ օտարութեան կոյսը՝
որնոր իր սիրտը քեզի տուաւ , եւ այդ սիրուն սպառ-
կերն՝ հիւժեալ , նուաղատանջ ի սիրոյդ , ահաւասիկ
առ ոսա քո . . .

Տ Ե Ս Ի Լ Զ .

ՆՈՅՆՔ Է ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ

(Կը բացուիս դռները եւ Շահանդուխտ մարտիկ ի գեղա-
ներս կը մտնէ . սախաւ առ սախաւ սեւեղ վրայ կիցնայ
նուաղեալ՝ Արշակ եւ Դրաստանս կը վերցնեն զինքը) :

ԱՐՇԱԿ (խնկիրեն) . Ի՞նչ անակնկալ դիպում . . .
Աստուք Արշակայ ի սնարից մահուան անկողնին առ-
կայծեալ պատրոյկին վերջին նշոյլներն են , քիչ մ'ալ
դեռ եւ խալառ պիտի խաւարի՝ երբոր երթամ ես
անէութեան ծոցը , ու բուականաց աշխարհը , ստուեր-
ներուն հետ բնակելու :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ (ոգի առնելով , յի յարութեամբ) . Հո՞ս
պիտի ըլլային մեր նշանաւորքը , հո՞ս պիտի ընդու-

նէի առաջին սիրոյ համբոյրը , հո՞ն առաքատին մեր
սրսկապանք , ասո՞նք պիտի ըլլային մեր կոտորէրը
(ցուցնելով շղթաները) սիրոյ հանդոյցներով վարա-
կելու տեղ , ամիսո՞ս , տխու՞ր բազդ , թշուա՞ռ. ճա-
կատագիր , չարագուշակ հարսնութիւն. ո՞հ , շատոնց
ես լացի իմին սէրս սկզբնաբոյս՝ ծաղիկ ի տխր հեղ-
ձուցեալ եւ թէ՛ դժբաղդ պիտի ըլլայինք մենք եր-
կուքնիս ալ՝ սիրտս արդէն վկայեր էր , ո՞վ տխուր
նախադուշակութիւն՝ շատ խոկ ի գլուխ ելեալ . . .
բայց ես եկայ գքեզ մխիթարելու եւ ինչեր կը պու-
ցեմ. ներէ՛ ինձ Արշա՛կ , քանզի սիրովդ յիմարե-
ցայ . . . քանզի դժբա՛ղդ էիր . . . :

ԱՐՇԱԿ (գորովանօք). Ծաղիկ հովտաց երկնային ,
զոր Աստուած իր անհուն գթութեանը մէջ ուզեց
զրկել չիջեալիառն Արշակայ գերեզմանին վրայ , չե՞ս
վախեր դու թամբիլ այս տխեղձ կայանիս ապակա-
նեալ օդոյն մէջը , ուր արեւուն լոյսը բնառ չիթա-
լիանցեր , լոկ մահուան ստուերները կը թափառին
եւ չարագուշակ հաւուց գիշերայնոց կեղերջական
կռիչները եւեթ կը լսուին՝ պահ ընդ պահ :

ՇԱՀԱՆԳՈՒԽՅ. Այն ատենէն ի վեր որ դու մեծա-
պանծ հիւրդ՝ խարդաւանեալ կոխեցիր Արեաց հողը ,
ցաւոց եւ տխրութեանց կայան եղեւ սա եւ դառն
ու անսպառ արտասուաց մեզ առիթ : Ի զուր թա-
խանձեցի այսքան ժամանակ , այլ զոր հայրս անգութ
եւ խիստ հրամանք արգելին՝ սիրոյ հրեղէն թեւերու
վրայ՝ եկայ , հասայ ես առ քեզ :

ԱՐՇԱԿ. Ո՞վ դու , հրեշտակդ ի մարմնի , անմահից
լուսեղինաց դասէն , որ այնքան սուաքինացար քան
զտոլորական զարմն կանանց՝ տալ քու սիրտդ ան-
կեալ վտտաբաղդիկ արքայիս ու եկար առ սէր՝ կը

տեսնես, օրիորդ, աչքիդ առջեւը՝ թագաւորաց դրժ-
բազդագոյնը՝ ժողովրդոց թշուառագունին . տէ՛հ
դարձու քու սէրդ, քու գթութիւնդ՝ իմ հայրեն-
եացս վրայ, իմ անտէրունջ ժողովրդեանս վրայ. դու
հօրդ ձեռքէն եկած կայծակները . . . բայց ինչո՞ւ
արտասուք ի վրայ ծնօտի քոյ եւ հառաչանք ի չըր-
թունս նուաղաճայն յածեւէն . կուլաս դո՛ւ, Արեւոյ
օրիորդ, ա՛հ գուն մի՛ լար, լա՛ն թող Հայոց աղջիկ-
ները որ իրենց թագաւորը կորուսին, լա՛ն թող
դըստե՛րքն Հայոց, որովհետեւ իրենց թագաւորը
գերի վարեցաւ, լա՛ն թո՛ղ օրիորդքն Հայոց՝ վա-
սըն զի իրենց արքային հետ, արքայութիւնն ալ
միանգամայն խաղառ անշքացաւ, լա՛ն թող կուսանքն
Հայոց՝ վասն զի իրենց փեսաները գէնքը ձեռքերնին
չառած ինկան, լա՛ն թող հարսուներն Հայոց՝ վասն զի
իրենց առողջաստները պղծուեցան, լա՛ն թող Հայոց
մայրերն մանկամարդք՝ վասն զի իրենց որդիքները
որը սուրը կերաւ որը գերութիւն մատնեցաւ :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ . Ա՛հ ես ալ կը սիրեմ այդ հայրենիքը
վասն զի իմս ալ է :

ԴԻՍՍԱՄԱՍ . Եւ որո՞ւն չէ այդ հայրենիքը, ո՛վ
պէտք չէ սիրել Հայաստանը :

ԱՐՇԱԿ . Գոնէ գիտնային . . . (Շահմեղուխսին դառ-
նալով) բայց ինչպէս . . . :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ . Երասիայ ափսւնքները տեսան զիս
ծնանել, երբ մայրս այց կելնէր Կուր գետին եզերքը
իր ծննդեան վայրացը՝ բաղըն եւ բնութեան ձիրք
դինքը գեռ չըրած՝ Արեւաց Տիկին կամ գերի . հոն
Սիթիլհոռակ քարաղավին մօտ յղացաւ զիս եւ այդ
գետոյն նուիրական ալիքները սրբեցին զիս :

ԱՐՇԱԿ . Կը սիրես դու Հայ հայրենիքը . այդ քու

հայրենիքդ ալ է . Շահանդովստ , օրհնեալ ըլլան
այդ շրթունքներդ , հրեշտակ Աստուածառաք մաայլ
բանտիս մէջ կաթեալ գերթ չող արփենի , դրախտ
մը դարձնելու համար Արշակայ արդեւանը՝ երջանկա-
բեր գալուստդ քոյին , եթէ այդ անունը տեղիք
կրնայ ունենալ Անյուշ բանտին մէջ :

Դրաստամատ գինք ե՞ն արեանդ անոր համար կըն-
դունիմ եւ ոչ իբր շնորհ յապաշնորհէն :

Հապա՛ , օր մը ըլլայ , երթա՛նք , վայելե՛նք զարեւ ,
գերկին եւ գերկիր՝ յաւիտենական գիշերին ծոցը
դեռ չընկըղմած եւ այդ ըլլայ վերջին օրն Արշակայ :

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ե .

Տեսարանն է ի դիպանոջ արքունի Անյուշ բերդին :

Տ Ե Ս Ի Լ Ա .

ԱՐՇԱԿ , ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ , ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ և ԳՈՒՍԱՆԻ .

(Արշակ նսած , Բովր Շահանդովստ , Դրաստամատ սպաս
հարկանէ . Գուսանի եւ երգեցիկի՝ երգեն , պարեն ի
գինեւորութիւն . ետքոյ դադրին առուեսականքն դստեր
երգոց եւ պարոց) :

ԱՐՇԱԿ . Ես ալ ատեն մը Արշակ թագաւոր էի ,
երբ չորս հարիւր գահակալ նախարարներովս իմ
տաճարիս մէջ խրախճանութեամբ նստէի ի սե-
ղան , երբոր իմբռովս էր Ներսէս՝ այրն Աստուծոյ եւ

Ժողովրդոց սիրտը ու սէրը զիս կը պաշարէին . ինչ եղայ Հիւսիս, «Վահ ինձ Սրչակայ» (2) խաղ ու ծանակ աշխարհակալ գոռոզի մը եւ քնար Ժողովրդոց : Ո՞ւր են արդ իմ նախարարներս , որոնք մէկ հրամանիս ակնարկութեան կըստատէին . ահ , Թագաւորք ի միտ առէ՛ք՝ ինչ որ ձեզի Սրչակ , Ժամանակ մը ձեզի նըման Թագաւոր , անբաւ Ժողովրդոց տէր , վասն զի չի՝ կրցաւ անոնց սրտին տէր ըլլալ , վասն զի արդարութեան օրէնքները ոտքի տակ առաւ , վասն զի իր կամքը եւ ասօրէն իղձերը՝ իրեն տեղը եւ իր վրայ ալ իշխեցին , ահա ի՞նչ է ինքնիրեն մարդս , եւ յոր վտանգս են Թագաւորք , ինչ եղայ ես . . . :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ . Ինչո՞ւ , տէր իմ , անդադար միտքդ տխուր իր առանցքին վրայ կը Թաւալի . միթէ եկանք մենք փութացնե՞լ քու քայլերդ մահուան տունը , զա՛րկ զիս գոնէ իմ աչքովս չիտեսած :

ԱՐՇԱԿ . Ահ՛ , Դրաստամատ , դու որ յաւիտենից գիշերէն յափշտակելով զիս , ստորերկրեայ գերեզմանիս ծոցէն , յոր կենդանւոյն Թաղուած էի՝ վերակոչեցիր զիս ի լոյսն արիւնի , որ այնպէս պայծառ կը փայլի , կարծես Թէ խնդալու համար վրաս , վերջինը ըլլայ այս իմ օրերուս . կամաւ կոչեցայ ես հոս որպէս զի չքեղ փայլատակէ ապագայ դարերու՝ յաւիտենից արդարութեան վճիռը իմ գլխուս եւ լուսոյ հեղեղ մը իմ մահս իր ծոցը առնելով՝ ցրտանէ զայն ի խրատ ազգաց ի յաղթս յաւիտենից . զայդ պահանջն ներսիսի առնն Աստուծոյ անէծքները եւ նզովքն զորս ի գլուխ իմ կուտեցի , դառնացնելով զինքը , զայդ . . . (մոլեկան) տե՛ս ո՞վ նստեր է այս սեղանիս վրայ , Տիրան՝ հայրս , իր կուրացեալ աչուրները ձեռքովը կը փորէ՝ տեսնելու համար Թէ՛ իրօք

իր որդի՞ն է որ գինքը խղդեւ կուտայ. այո՛. անողո՛ք
ստուերդ , դա ինքն եմ ես , կշտացիր արիւնովս՝
այն որ քուկդ է՝ քեզի ըլլայ... (կուգե ինքզինքը
զարմեշ , Շահանդուխտ եւ Իրաստանս կարգելուն) .
ո՛ւր եմ ես :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Տէ՛ր իմ , սթափեա՛ց , տե՛ս՝ քու
հաւատարիմ Շահանդխտոյդ գրկին մէջ ես :

ԱՐՇԱԿ. Ո՛վ Շահանդուխտ , մահուան ճահիճ մնէ
իմ սիրտս , հառաջանաց հովերով կը ծածանի , մա-
հուան հոտեր կարձկէ յաջ ու ձախ , փախիր ինձմէ
ժանտաբեր շաւնչս քեզի չազդած :

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ինչպիսի սուր սլաքներով իմ սիրտս
կը խոցես , կարծես որ պիտի մնա՞մ ես՝ երբ դու
չուես ի յանդարձն :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ. Ա՛հ , տէ՛ր իմ , այս այն օրն է ար-
դարեւ մէկ հատիկ զոր կրցայ թաղաւորիս հայթայ-
թել , բայց յո՛ւշ քեզ , արքայ , որ բոլոր կենաց մը
գինն է այդ :

ԱՐՇԱԿ. Անոր համար շնորհեցի քեզ ամբողջ օրս ,
բայց ահա գիշերը լուսնալու վրայ է , պիտի ծագէ
առաւօտը տեսնելու վերստին Սրչակայ նախատին-
քը , ամօթ , բանտարդելութիւն . ո՛չ , չպիտի տեսնաք
ալ զիս , ով իմ բանտիս ահեղ կամարները . խորակն
գիշերին ակն դժնէհացեաց , չպիտի ըլլաս ինձի այ-
ցելու , ալ չպիտի լսէք հառաջանքներս :

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ. Տէ՛ր իմ արքայ , ինչ՞ու տխուր յի-
շատակներ կարթնցնես սրտիդ մէջը , յիշէ՛ որ օրս
այս՝ ուրախութեան օրմն է :

ԱՐՇԱԿ. Օր ցաւոց եւ հեծութեանց , օր ազի-
տորմ արտասուաց , հառաջանաց է օրս այս , լացէ՛ք
իմ վրաս , ո՛վ քաջք , դուժկան հարէք քաջաց երկի-

ըը , վերջին օրն է Արշակայ , օրհասական նուազս է այս , այս օրուան արեւը պիտի լուսաւորէ իմ մահս :
ՇԱՀԱՆԳՈՒՅՏ . Ահ' , տէր իմ , ծիրանեաց մէջ կը ծնանի վարդակարմիր արեգակը , բարեգուշակ օր միէ ծագելիք :

ԱՐՇԱԿ . Արեան մէջ կը ծնայ արեւը , արիւն կգա-
կը ալիքներէն վեր վերուցած , իբր մահուան ծովէ մը՝ զաշխարհս կլել կուգէ , չարագուշակ օր միէ :
Քանի՛ներ ես այնպէս սպասեցի իմ բանտիս ահաւոր անվերջանալի լուսթեան մէջ . ո՛չ այլ՝ մահուան մըր-
րիկը առաւ տարաւ գլխէս թագս , յափշտակեց վրայէս Հայոց թագաւորութեան պատմութեանն ան-
կարկատելի ծուէն ծուէն նշխարները՝ ծագելու արեւուն ծիրանեաց հետ՝ յօդ ցնդելու :

ԴԲԱՍՏԱՄԱՍ . Տէր իմ արքայ , չարաւ եկի ես հոս , եւ յո՞ գնաց սէր մեր առ քեզ , եթէ օրիկ մի միայն չիկրցանք զքեզ միմիթ արել :

ԱՐՇԱԿ . Վասն զի այսօր հաճոյից մէջ յղիանամ , վաղը միտքս չբերեմ . վասն զի այսօր սեղանս լի է համադամօք , միտքս չբերեմ՝ վաղուան հացը որ ար-
ցունքով է չաղուած եւ արիւնով զանգեալ . վասնզի արդ ուրախութեան բաժակները զինեաւ զեղուն՝ ահ մոռնամ՝ որ մահուան թիւնը կը խամ մանոնց մէջ . ահ չէ , Դրատամատ , ահ իմ ժողովրդեանս արիւնն է որ խնձի կը խմցեն . (նոյեգիւն) Մահուան հրեշտակը կը սաւառնի ի տաճարիս խորախութեան , արիւն ներկած են պատերը , արիւն կը մխայ գետի-
նը , արիւն ծորէ տանեացմէ , արեան ծով մ'է կըտ-
րեր չորս դիւ , մօրի՛ր , Արշա՛կ , լուացուէ՛ մէջը , թաթղուէ գլխովդ միտտեղ . . . Մեռեալ ծովու պէս կը պատեն զիս կապարեայ արիւնշաղախ ալիքները , Ժո-

զովրդոցս հեծութիւնները հեղձամղձուկ զիս կը խղդեն . . . ի՞նչ եկեր էք ուրուականներ, Տիրա՛ն , հայր իմ, ո՛վ սոսկումս . . . կուրութեանդ մէջ՝ որդւոյդ ձեռքովը խեղդամահ: Գնէ՛լ, եղբօրորդեակ իմ որսասուն լերանցդ վրայ՝ արեանդ մէջ տապալտելած, Փառա՛նձեմ, Հայոց թագուհի, հրապարակագոյժ մահուամբ խայտառակեալ, անողոքե՛լի ստուեր, Ոլիմպի՛ադայ կենաց հացին մէջ՝ թոյն ուտելով՝ մահուան ճարակ, Վասա՛կ իմ քսջ զօրավարս՝ մորթի քերթած՝ խոտով լեցուած, Տրդատ, Տիրիթ, Վարդան եւ ամբողջ Կամսարականաց ազգ մը՝ ձեռքովս սրէ անցած՝ սրով կը հալած են զիս . ահա Արշակաւան քաղաք անօրէնութեանց, հիմնայատակ դլխուս վրայ կը կործանի, (5) եւ դու, Շահանդուխտ, դժբաղդ արքայիս հարեալ ի սէր, դո՞ւ այլ մի հոս, չաս է այլ, ահա կուգամ ես առ ձեզ . . . անիծեցին զիս դարք յաւիտեանք, մի միայն է Արշակ իր անօրէնութեանց մէջ, մի միայն է իր յուսահատ կատաղութեան մէջ, մի միայն է որպէս ի կեանս եւ ի մահուն . եթէ չգիտցայ ապրիլ իբրեւ Հայոց թագաւոր մը, գոնէ մեռնիլը սովբեցնեմ. (կը գարնէ ինֆզինֆը եւ կիյնայ ըսելով) կշտացէ՛ք, անողոք ուրուականներ . . . լեցուի արդարութիւն . . . հայրենի՛ք . . . վրէժդ . . . առնուեցաւ . . . մնաք բարով . . . (կը մեռնի, Շահանդուխտ կը նշաղի:)

ԴԻԱՍՏԱՄԱՏ. (Դաշոյնը Արշակայ արեւն հանելով) Դաշո՛յնդ ջերմաջերմ՝ արեւալ ծարաւ թագաւորիս արիւնէն, եկո՛ւր տեսնելու եթէ կեռա՞յր սիրտս ի ծոցիս՝ տիրոջ արքայիս համար:

Ո՛վ դու ի գիշերոյն յաւիտենից տխրամած բանտիս, հրեշտակդ գուժկան, սրացի՛ր դու Արի ա-

րանց աշխարհը , պիտի լան գիտեմ քաջաց երկիրն
սա հասարակ , պատմէ՛ իրենց մեր մահը . ձերմակա-
ծին Մուշեղ՝ չպիտի ուզէ միտթարուիլ , ըսէ՛ իրեն
որ վրէժխնդրութեամբ սրէ իր սլաքները ու կա-
պարճներէն մահուան նետերն արթնցնէ՛ , եւ եթէ
ձայնս հասնի ի դարս ապագայս՝ այս միայն ըսէ ին-
ծի համար՝ վասն զի Դրաստամատ չիկրցաւ ասրեցը-
նել իր տէրը անոր հետ մեռաւ : (կը զարնէ ինի-
զիսիք ու կիսամեռ նայուածք մը նետելով Շահան-
դիսոյ վրայ) ննջէ՛ , թշուա՛ռ կոյս... չըլլայ որ...
արթննաս... (կը մեռնի :)

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ . (համարոս շուրքենե մը քսիլ ինի-
զիսիկն գաղով , աչուքները Արշակայ վրայ սեւեռեալ ,
խեղացնորեալ իմն .)

Հեռացան , դացին ամենքը... ձայները երթալով
նուաղեցան . ժամ է գիշերային... ժամ մթութեան
... ժամ է որ ամենքը ննջեն իրենց սիրելւոյն ծոցը ,
ժամ է որ ես ալ հանգչիմ արքայական վեհայիս քո-
վը... յողնած եմ ես . կը յիշեմ որ ահագին անա-
պատը անցայ . շատ իսկ սիրեցի՝ պէտք է որ ես ալ
վայելեմ , այնպէս չէ՞... Սիրա՛ , Մինա՛ , Նարկի՛զ ,
Նունուֆա՛ր , Նաթիլտք իմ , քորք եւ հարսունք , ե-
կէք առէք վրայէս ծիրանիս . (ծիրանին կը ձգէ ու-
կի ճարմանիդ քակելով .) հոսեցէք ալ ազատ իմ մա-
ղեր , (կիսաձայն) այրիութեան ժամանակը լրացաւ .
(մագերը կը քողո) ա՛հ , բարձէք ինձմէ լանջագեղ
կամարը որ իմ կուրծքերս կը սղմէ , (կիսաձայն) թող
բացուին հեշտութեանց մեղիաւէտ դռները . (գօտիկ
կարճիկ կամաց կամաց հանուելով .) բերէք ինձի ա-
նուշահոտ Սաբա խունկերէն՝ ցանեմ լիաճեռն նուա-
ղեալ ջահերուն աջաց վրայ , մինչեւ առ մայրն դառ-

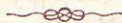
նան եւ քաղցր բուրանց մէջ՝ յառադատտին իմ սրտ-
կապանք , թաղով իմ հեշտութեանց ծոցը՝ ի սնարից
արքայական փեսայիս . . . Բայց ոչ ոք կը լսէ . . . ահ-
ուելի լռութիւն . . . ո՞ւր եմ ես . . . Հաս քիչ մը առաջ
չի կատարուեցա՞ւ իմ հարսանեացս հանդէսը . ես
փեսայիս քովը կը նստէի , գուսանք կերգէին , զըս-
տերք պարուց՝ ուրախ զուարթ կայթէին , ոսկի դաշ-
խուրանները՝ գինեաւ գեղունին , բայց վե՞րջը . . . կը
յիշեմ այո՛ . . . սեղանները տապալեցան , արիւն եւ
սուր մտաց չորս գին . . . բայց ի՞նչ հոգս , միթէ հարս
չեմ ես . . . փութամ , փութամ իմ սիրելեայս գիրկը . . .
փակեմ նախ առադատտիս դռները՝ մէկը չի խռովէ
մեր քունը : (Դեպ ի դուռը կերթայ , Իրաստանասայ
դիակը կը հանդիպի .) Ահաւասիկ առաքինազարդ ծե-
րունին հոս կը հանգչի , չի վրդովներ իր քունը ,
բայց՝ չըլլայ թէ մաի սուրբ ծերուկը . (ծիրակիկ
կտունու , վրան ծածկելու ասեկը կը տեսնէ դաշոյնը
արիւնագանգ անոր սրտին մէջ հարսեալ , կը հսկէ
կուրծֆէն ըսելով) ահ՛ , եկո՛ւր դու օձիկ , վարդից
ծաղիկանց մէջ թաղուցեալ , եկո՛ւր որ գըքդ իմ հար-
սանեկան բոլորիւքս պսակելով՝ զրկեմ յիշատակ ա-
րիւնարբու հօրս , (սուրբ ձեռքը կը դաշնայ Արշակայ
փոյր , գեսնին յասակը շոշափելով ,) կարծր է անկո-
ղինդ , ո՛վ իմ սիրականս . . . ինչո՞ւ այսպէս դեռնա-
խշտի . . . Բայց ես տեսայ որ բոլոր օդային թռչուն-
ները որոնց փետուրներուն վրայ կը հանգչէի յա-
ռադատտին իմ սրտկապանք՝ ամենքը երազածին յոյ-
սերուս պէս յօդ ցնդեցան : Ինձի համար հոգ չէ ,
հանգչէ դու , սէ՛րդ իմ , ահա սիրտս քեզի բարձ եւ
մաղերս՝ վերանի . այո՛ կարծր է անկողինդ այլ սիրտդ
թաաւն . . . (վերքը շոշափելով ,) ի՞նչ է որ ձեռքս

կաթկաթէ, (սուրճ ձեռքը յառնէ ընդոս)։ Ի՞նչ
գոյն է սա... քօղը աչքէս կիյնայ... ուրեմն ամե-
նայն ինչ վճարեալ է... Արշա՛կ, Արշա՛կ, Դրաստա՛-
մատ, մա՛յր իմ, մա՛յր իմ, ալ դադրէ նայելէն անա-
պատին ճանրան, կերթամ ես իմ փեսայիս ետեւէն՝
ուրուականաց աշխարհը։ Մնացէ՛ք բարեաւ բնո՛ւ-
թիւն, գարո՛ւն, պատանե՛կութիւն եւ յո՛յս, եւ դու
արեւ մշտաբոլորօք որ ինձի համար կը խաւարիս։
պատրաստեցէք զհանդերձեալ մեզ տեղին յաշխարհի
անդ երանելեաց, վասն արքայազուտերն Շահան-
դխոյ եւ վասն իմոյ խօսեցելոյս վատարադդիկն ար-
քային Հայոց՝ Արշակայ Արշակունւոյ։ (կիյնայ կը
մեռնի)։

Վ Ե Ր Ջ

Ե Ղ Ե Ր Գ

Ի ՄԱՀ ՇԱՀԱՆԴԽՏՈՅ

Պ Ա Ր Ն

Ափսճս , աւնդ , հիմ սրացաւ
Զերդ շամանդադ ցնդեցեալ ,
Կամ արսասուքն այգածին
Ի շարս ականց մարգարաց
Ծաղկանց բաժակս առ լցեալ՝
Ծաւալանալ ընդ արփւոյն :
Զինչ այն խորեակ յանջրդուջ
Կամ քէ սարսուռ ցրահար
Տապասս ի բոյնդ արկ ըզքեզ ,
Ելիք Արեաց օրիորդ :

Ընդ ձեամբ ծածկեալ են իսպառ
Հայոց լերինքն երկնանեմ .
Եւ դարն եւ դիւր գահաւանդ՝
Ի սառնեղէն մեհեւանդ .
Սիրակարկաջ եւ ուղիւից
Լեզուք կապեալ համրացեալ ,
Հրածոռանն ի յականց՝
Կուսից աղբերք ցամաքեալ .
Ո՞ր զքեզ տապասս ի բունիդ
Կացոյց , Արեաց օրիորդ :

Ոչ հեղազին հովանիք
Սաւառնեցին ըգծիմադ,
Եգերեզել գեղ մայրիք՝
Հողմակոծեալ ըզյլխովդ -
Եւ ոչ վթասկ մրմնջեալ
Լինել նոցին կոծակից՝
Սղխադորմ հեծեցէ
Ըգեռոյ շիրմաւ փարելի՝
Յածեալ գուսանս գարրելի -
Ափսնս Արեաց օրիորդ :

Զայլ ջայլեմանց հարկանել
Յուշկապարիկք համբարուք,
Ի գիշերաց յառնիցեն ,
Ի նըւաղել լուսնեկայ
Մահիկ յեղջիւրսն ամփոփեալ ,
Իբրու բսուերս խուսափուկս
Ի գերեզմանս բափառեալ ,
Զիւրեանց պատանս ալեծուր՝
Տատանելով յամպս օդոց
Եւ ընդ ասեղս ցնդելով :

Մարգագետինն Ասուրայ ,
Զորքս քանայ Տիգրիս գետ
Յէջս ի լեռանց Թորգոմայ ,
Թառամեցան վարդենիք
Զերդ ազագունք ի Շիրազ ,
Թռեալ սոխակ անձկայրեաց
Սեռն սիրոյն ողբանուազ ,
Քանգի ծաղկանց բազուհին՝
Տապաս անկաւ ի գետին
Ափսնս Արեաց օրիորդ :

Ըզեղ ի դրախսս ի նոնիս ,
Լացցեն դստրբն Արեաց ,
Ըզեղ ալիք Մուսալլայ
Յոր քանայիւր գիրգ զանդամս ,
Բոլսնապասայ վարդենիք
Յորոց պըսակս ածէիր ,
Ամանորայ զարնայնի
Նդերամարք ի միասին
Լացցեն Հայոց օրիորդք
Ըզեղ Երան , Տաներան :

Հայեցեալ մայրն ի Շիրազ ,
Ի սարաւոյք իւր դըստր ,
Սիբիլիոռակ արսակաք ,
Անդէն ի դրախսս ամուրիս .
Ամայացեալն յորդեկէն ,
Հարցումն առնէ հեղազին՝
Հողմիկ տեսնէ դու բզնէ ,
Վըսնակ համբոյր մի նըմին .
Միքէ Էսնուր սըրսազին ,
Պուսըր Արեաց , բիւր նփսոս :

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆԴԻՍԻՆ

(1) « Յերկայնաճիւզ պարուն ի բուն Զակրոս լե-
րինս... լեռնանցքն Բելլիշին 9500 ոտք բարձր եւ
սեպագիր արձան ի բարձու անդ՝ որ ինձ թուին ար-
ձանք սահմանաց Հայոց ի Զարասպ լերին՝ յաւուրց
անտի Արամայ : » Հ. Ղեւոնդ Ալիշան, Տեղագիր
Հայոց մեծաց, երես 11.

(2) « Ի նախնեաց օտարաց կոչի Զակրոս կամ Զարկոս
եւ հիւսիսայինքն ի լերանց ի Հայս՝ Գուհատրեանք »
(որ նշանակէ լերինք Հրոյ.) Նոյն, երես 11.

(3) Միտ բանին՝ la guerre c'est mon élément.

(4) « Յաղագս Աղանդայն որ չորեք հարիւր բիւրո՞ւ
դայր հասանէր ի թագաւորէն Պարսից՝ տո՛ւլ պատե-
րազմ ընդ արքային Հայոց, եթէ պիարդ նեղեալ
պարտեցաւ ի ձեռն Վասակայ : » Տես Բուզանդարան,
Դպրութիւն Դ. Գլուխ ԼԸ. երես 152 : Ակնարկու-
թիւն ի յայս դէպ :

(5) « Ակամայ երթ Արշակայ առ Շապուհ եւ ան-
դարձ լինել : » Տես Խորենացի Պատմ. Հայոց, Գիրք
Գ. Գլուխ ԼԴ.

(6) Խորենացի, նոյն գլխին սկիզբները եւ Բուզանդ,
Դպրութիւն Դ. Գլուխ Ծ. « Յաղագս քակելոյ եւ
քայքայելոյ թագաւորութեանն Հայոց եւայն : — Զե-
րեսուն եւ զչորս ամեատուն պատերազմ երկիրս Հայոց
ընդ թագաւորին Պարսից, եւ յետ այնորիկ ձանձրացան,
պարտեցան, լքան, աշխատեցան երկոքին կողման :

քըն , եւ սկսան թորսորել , դնալ ի բանակէն Հայոց
Թաղաւորին , Թողին զիւրեանց արքայն Արշակ : »
եւ այլն .

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՆԳԻՍԻՆ

(1) Երազացնոր rêveuse բառին Թարգմանութիւնը :

(2) Je pressens des malheurs :

(3) « Ընդարձակագոյն մասն Պարսկաստան աշխարհի . . . առ հասարակ խրթնառեւիլ սպառաժ , զորոյ զդաւարի ամառնային խորչակք խափեն իսպառ . . . անմարթ է մշակել զերկիրն մինչչեւ ոռոգեալ զոյն , եւ ոռոգումն լինի ջրադարձիւք , կամ ստորերկրեայ ագուգայիւք , որ ընուն զգուրսն , իբրեւ 50 ոտնաչափ ի խորութիւն . բազումք յամառնային եղանակի իջանեն ի բերան գրոցն՝ առ ի զովանալ : » Հ . Ղեւոնդ Ալիշան , Քաղաքական աշխարհագրութիւն , Երես 591 .

(4) « Առաջին աշխարհն Հայոց , անդստին ի վաղ ժամանակաց , Բարձր կոչեցաւ Հայք , զոր եւ հին աշխարհագիրս մեր (Խորենացի) Բարձր ոչ միայն քան զՀայք ասէ , այլ եւ քան զամենայն երկիր , վասն որոյ Կասար Երկրի կոչեցին զնա : » Հ . Ղեւոնդ Ալիշան , Տեղագիր Հայոց մեծաց , Թիւ 5 :

(5) « Բնիկն Պինկէօլ (ոչ Բիւրական լեառն , զի չիք այսպիսի կոչումն առ նախնիս , այլ Սըրմանց կամ Սերմանց լեառն ,) բարձր թուի քան

զ11000 ոտնաչափ : » Հ. Ղեւոնդ Ալիշան Տեղագիր Հայոց Մեծաց , երես 10 , թիւ 8 : Զարմանալի եւ խորհրդաւոր յարմարութիւն անուան՝ Սերմանց լեւրինք կոչել ուր Աստուած համագոյից սերմը ձգեր է . ըստ որում նոյն հեղինակ , ի նմին Տեղագրի , երես 44 , թիւ 74 , կաւելցնէ՝ չատ ուրիշ հնախօսներու կարծեացը համաձայն «ի լերինս վիճակիս ասեն լինել զԴրախտն Ադամայ» :

Ահա ելանք ի մեծ հանդէս ,
Հայ հայրենեացս ելանք ի սես ,
Ահա սեսանք զաշխարհն Հայոց ,
Որ զդրախտիկն առել ի ծոց ,
Դեմ երկրնուց կայր կանգնրման ,
Անդրանկածին մօրքն նրման :

(Անմահ) Նահապետն «Հայ Հայրենիք» երես 225 :

(6) Տե՛ս Ղազար Փարպեցւոյ Պատմագրութիւն , երես 18 «Արդաւանդութիւն Այրարատայ» գլուխ մը ծայրէ ի ծայր ընթեռնելու արժանի եւ Քնար Հայկականին մէջ անցնելու : Են են եւ մեր աշխարհին մէջ զուարճութիւնք՝ ըստ բնատուր ձրիցն , նոյնը կը հաւատտեն եւ Անգղիացիք որոնք Կարին քաղաքը բնակած են . « առաւել քան զ170 ազգս հաւուց նշանակեցին ի սահմանս նորին եւ զդաշտ նորուն երամովք հաւուց ծածկել ասեն , զեղերքը չամբին , ի բարեշունչ եղանակին » : Հ. Ղեւոնդ Ալիշան , Տեղագիր Հայոց Մեծաց , երես 19 , թիւ 28 : Ասոնց վրայ աւելցնենք ըսածնիս երկրին բնիկներէն , երբոր որսի կենեն , ձիերնին չամբին մէջ կը քչեն՝ հաւերը

Թռչունները ամալի պէս կըսկսին թեւածել, այնպէս որ հրացանի կարօտութիւն չմնալով՝ խարազանի հարուածներով կը թափթփին :

(7) Կրակապաշտները զէուրը՝ իբրեւ արեւու նմանութիւն կը պաշտէին :

(8) Տես Բուզանդ՝ Դպրութիւն Դ, Գլուխ ԺԶ, երես 125. Ղարձեալ Դլուխ ԾԴ, երես 165 :

(9) Արհմն կամ դեւքն Հարամանայ՝ չարի Աստուած ըստ Պարսից առասպելաբանութեան :

(10) Ամիրայ՝ ըստ ստուգաբանութեան խմբահօր բառէն ածանցեալ է, որն որ մեր մէջը Շահախոռապետի բարձր պաշտօնն էր, ինչպէս եւ միջին դարու արեւմտեան ազգաց մէջ՝ connétable կըսուէր :

(11) Միհր Աստուած նոյն իսկ Արեւը կամ Որմիւղդ, բարոյ Աստուած .

(12) Արուայիկ կամ որ նոյն է Արաբացի :

(13) «Մարմանդք յուռթիք եւ պարարիչք՝ սըլոռեալ են յամենայն բարձունս Հայոց, յորս զկէս տարւոյն թափառին բլրաւորք Քրդաց եւ թիւրքմէնից, անթիւ հօտիւք խաչանց, եւ ոմանք ձմեռանի չուեն, գնան ի լայնատարած դաշտն Մուղանայ՝ սր յայնմ եղանակի ուռճացեալ դալարանայ եւ ասպնջական լինի կենդանեաց ջերակարօտից, իսկ ամառանի երաշտանայ եւ օձուտ լինի ըստ ոմանց» Հ. Ղեւոնդ Ալիշան, Տեղագիր Հայոց Մեծաց, երես 19, թիւ 28: Այս դաշտիս մէջ կարած էին 50000 նժոյգք ի միասին ինչպէս որ Հ. Ղուկաս Ինճիճեան երջանկայիշատակ եւ բաղմարդիւն ծերունին իւր Հայաստանեայց հնախօսութեանը մէջ կը ցուցնէ: Այն «սրատուական երիվարք եւ ձիւք նժոյգք Քարապաղու եւ Քրդաստանի, զոր փոխան գանձուց հար-

կէին երբեմն վարիչք աշխարհիս դրանն Պարսից՝ ի տիրապետեն սոցա»։ Հ. Ղեւոնդ Ալիշան, ի նմին Տեղագրի։

(14) Տէմաւէնոտ կամ Դըմբաւընդ ըստ Խսրենաւցւոյն ի գլուխն որ «ի Պարսից առասպելաց , յաղագս Բիւրասպի Աժդահակայ» Պատմութիւն Հայոց , Առաջին Գրքին ետեւը , երես 133 . «ի Մազանդարան կամ Տաղստան գաւառի , Հիւրկանիա կամ Վրկանք կոչեցեալ ի հնունն , ի սահմանս Էլպուրդ (տաճար Աստուածոց) լերանցն , լեառն բարձր եւ անուանի յառասպելաբանութեան Պարսից եւ ձիւնապատ որպէս զլեառն Այրարատ , առ որով գտանի ծծումբ» եւայլն Հ. Ղեւոնդ Ալիշան, Բաղաքական Աշխարհագրութիւն , երես 594 , թիւ 1958 :

(15) Պատմութիւն Ներսէս Պարթեւի Ա. Հատոր Հայկական Սովերից , երես 67 : Դարձեալ Բուզանդ , Դպրութիւն Դ. Գլուխ ԺԱ. երես 125 :

(16) Բուզանդ. Դպրութիւն Դ. Գլուխ ԺԳ. երես 146 :

(17) Rêverie .

(18) «Արայի լեառն 7915 ոտնաչափ բարձր , (յիւրանունն Այրարատեան գաւառի) առ որոյ ստորոտով բանակեալ ասեն զԱրայն գեղեցիկ եւ անդ անկեալ մարտնչելով ընդ Շամիրամայ : այժմ Գառնը եարըք կոչի լեառնն՝ վասն զի վերուստ ի վայր հերձեալ է ի բուռն ցնցմանց երկրի , յառաջին ժամանակս» : Հ. Ղեւոնդ Ալիշան , Տեղագիր Հայոց մեծաց . երես 64 . թիւ 128 :

(19) Շահպարակ՝ Պարսկական Շէպարույ բառն է որ Հայերէն գիշերաբոյր կը թարգմանուի . Կլիմայի փոփոխութիւններու ենթակայ շեղած թերեւս՝ գիշեր աստեն միայն հոտը բուրելու յատկութիւնը ունեցած ըլլայ :

(20) « Առ ահամբք գետոյդ . . . ի սահմանս Արեւոյ՝ ելեալ Արտաւազդն արքայի յորս կնճից եւ ցուց խարդաւանեցաւ ի վիհն . լեռնակոհակն այն կոչէր առ հինսն՝ Գինոյ լեառն եւ գետն՝ Գինեգոյն, թուի թէ ի յիշատակ գինւոյն նոյայ » : Հ. Ղեւոնդ Ալիշան, Տեղագիր Հայոց մեծաց, Երես 74. Թիւ 157 :

(21) Տես Բուզանդ՝ Դպրութիւն Դ. Գլուխ ԾԴ. Երես 165 : Մեր ջանքը եղաւ այդ légendaire ձեւով առասպելին տակ սքօղեալ ճշմարտութիւնը յերեւան հանել, ցուցնել թէ ինչ ազդեցութիւն ունի Հայրենի հողը մարդու վրայ . որչափ կրցանք յաջողիլ՝ կը թողումք ընթերցողաց, այսչափ միայն կըսեմք որ գոնէ բոլորովին քովերնէս առասպելներ չկարկատեցինք, այլ Խորենացւոյն ըսածին համեմատ՝ գտնելով զայս Յունական սկերճ եւ ողորկ առասպելներուն տեսակէն, « որք զճշմարտութիւն իրացն այլաբանաբար յինքեանս ունին թաքուցեալ » ջանացինք ըստ կարի՝ կենդանի երանգօք նկարել :

(22) Բուզանդ, նոյն Գլուխ, Երես 168 :

(23) Բուզանդ՝ նոյն Գլուխ, նոյն Երես :

(24) Մարդատունկն՝ մեծին Ալիիէրեայ Իսաւազուց Ա. ոգրերգակ քերթողին l'uomo pianta cresce piu forte in Italia ըսածն է : Ամեն ատեն մտքերնիս է Սիրամարգին փետուրներովը զարդարուած դառուփետ խայտառակեալ Ճային օրինակը, անոր համար արդի հեղինակաց կամ լաւագոյն է ըսենք ուրացող թարգմանչաց ոմանց պէս, ուրիշին չքովը չքառորուիլ խաբել կարծելով զթողովուրդը՝ զլուելի եղած է մեզ, ո՛ր մնաց հետեւիլ. « Տուք զկայսերն կայսեր » :

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՆԴԻՍՒՆ

(1) La fiancée des morts.

(2) « Էսա իւր Արշակ զկինն սպանելոյն (Գնէլայ) զՓառանձիմն եւ որչափ սիրէր արքայն Արշակ զկինն, նոյնչափ ատեաց կինն զարքայն Արշակ, ասելով թէ թաւ է մարմնով եւ թուխ գունով »: Բուզանդ՝ Դըստուրթիւն Դ. Գլուխ ԺԵ. երես 122 :

(3) Բազմերախտ եւ երջանկայիշատակ Հ. Արսէն Բագրատունին Վիրգիլիոսի Մչակահանաց թարգմանութեան Դ. Գրքին, 115 երրորդ երեսին, 499 թուով Ծանօթութեան մէջ կը գրուէ՝ « զլատին բառն (Քարոն կամ Կարոն նաւավար դժոխոց) մարթի եւս յեղուլի մեզ՝ Կրողն դժոխոց, ըստ որում թերեւս եւ յանէծս ուսմկաց մերոց լի՝ Կրող տարցի զքեզ, թէ արդեօք գրելի իցէ այդ՝ Կրող տարցի զքեզ, որպէս մերոց ծերունեացն թուեցաւ » :

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

ՉՈՐՐՈՐԴ ՀԱՆԴԻՍՒՆ

(1) Բուզանդ՝ Դըստուրթիւն Ե. Գլուխ Է. երես 206 :

(2) Ակնարկութիւն Արշակ Պարթեւի ցեղին թագաւորութեանը՝ Սասանեան Արտաշրի ձեռքով՝

Պարսկաստանի մէջէն վերնալուն , քանի որ Հայաստանի մէջ դեռ կը շարունակէր , մի եւ նոյն ցեղէն ըլլալով՝ Արշակունեաց թագաւորութիւնը :

(3) Բուզանդ՝ ի նմին Դպրութեան , նոյն Գլուխ , նոյն երես :

(4) «Բռնութեամբ հարկաւորեալ (Արշակ) գրէ զի Փառանձեմ կին նորա եկեսցէ ի դուռն... իբրեւ զիտացին նախարարքն զի (Շասլուհ) եւ զիւրեանց կանայսն խնդրէ... առեալ զիւրեանց կանայս եւ զորդիս՝ փախեան յաշխարհն Յունաց : Նա եւ ոչ դժխոյն Փառանձեմ գնաց ի կոչ առն իւրոյ» : Խորենացի՝ Գիրք Գ. Գլուխ ԼԳ. երես 448 :

(5) Խորենացի՝ Գիրք Գ. Գլուխ ԼԵ. 449 երես : — Բուզանդ՝ Դպրութիւն Դ. Գլուխ ԺԵ. երես 169 :

(6) Խորենացի եւ Բուզանդ՝ ի նմին Գիրան , նոյն Գլուխ :

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՀԱՆԳԻՍԻՆ

(1) Բուզանդ՝ Դպրութիւն Է , երես 207 :

(2) Բուզանդ՝ նոյն Դպրութիւն , երես 208 :

(3) Բոլոր իր ձեռքովը եւ իր պատճառաւը եղած չարեաց վեր ի վերոյ թուահամարն է , ինչպէս որ որոշ կրնան տեսնել՝ որոնք որ Խորենացւոյ եւ Բուզանդայ պատմութիւնները , եւ ուրիշ ժամանակակից պատմաց գրութիւնները՝ ուշի ուշով ընթեռնլով , մեզի պէս փնտցելու եւնէ այն ատենուան ազգային պատմութեան ոգին լաւ թափանցել :

Գ Ի Տ Ե Լ Ի Փ

Ողբերգութեանս սկիզբը՝ չուզեցի յառաջաբանով մը նախապաշարել միտքերը . համառօտ վերջաբանովս՝ ներողամիտ ընթերցողացս ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ՝ գրութեանս երեք զլիսաւոր կէտերուն վրայ :

Առաջին՝ նիւթը , երկրորդ՝ ոճը, երրորդ՝ լեզուն :

Նիւթը՝ յիրաւի նոր չէ , չհետեւիր որ գրութիւնն ալ նոր չըլլայ . մեծանուն Խորեն Եպիսկոպոսն ալ հրատարակած է Արշակ մը , բարեյիշատակ Պէշիկ՝ Թաշեանին Արշակն ալ , միւս երկասիրութեանցը հետ , մամուլի տակ է : Ամենայն՝ ազգը մի և նոյն նիւթերը կրկներ, երեկներ ու յեղյեղեր են՝ նմանողութեամբ կամ հետեւողութեամբ . մենք երկուքն ալ զանց առնելով , ջանացեր եմք՝ մի միայն պատմութեան հաւատարիմ ըլլալու, ընթերցողք՝ կրնան վկայել , բանասէրք՝ բաղդատել ու քննել :

Ոճը ծաղկեալ է ու զարդարուն , պիտի ըսեն , (orientalisme) արեւելք կը հոտի . — Էութիւննիս չեմք ուրանար՝ Հայ եմք , Արեւելեան ըսելը աւելորդ կըլլայ . ինչպէս Հնդկաց, (Տես Քալիտազայի՝ Սագունդալա ողբերգութիւնը) Պարսից և Արաբացւոց ու Օսմանեանց գրութիւնները՝ լի են այլաբան

նուծեամբք , Հայն ալ քանի որ անոնց պէս արեւելեան ժողովուրդ մըն է , Արեւմտեայց մերձաւորութիւնը՝ պէտք չէ մոռցնել տայ իրեն բոլորովին-իւր հայրենիքը . Արեւելք՝ արեւու և խնկոց աշխարհն է : Նամակը իր կնիքովը , եկեղեցին իր ծէսովը , ազգ մը իր լեզուին յատուկ ոճերովը . բաւական է որ , դարուս պիտանի և օգտաւէտ դրուծեան համեմատ՝ բանաստեղծութիւնը փիլիսոփայութեան վրայ խարսխեալ ըլլայ : — Գարձեալ՝ ուրիշներն են որ իրենց դիւցազունները խօսել տուեր են և կուտան տաղաչափելով , մենք ոգել տամք արձակ . ներդաշնակութիւնը չէ լոկ ի կապանս :

Գալով լեզուի մասին՝ դիտողութիւն պիտի ընեն ոմանք՝ չափազանց զրաբառի մօտիկ ըլլալը — պատասխանեմք քաջահմուտ Այվազեան Յպիսկոպոսին հետ « Ով որ այս ճշմարիտ և զովելի սկզբունքը կընդունի Թէ աշխարհաբառը պէտք է միշտ մաքրել , ազնուացընել ու հեզհեռե գրաբառին մօտեցընել . » Մտքերնիս հասկցուեցաւ : —

Կան բանիբուն անձինք որ զրաբառը՝ մեռած լեզու մը կը համարին , մենք ընդհակառակն որչափ որ զաւառական բարբառներ կան՝ մեռնելու լեզուներ են միտքերնիս դրեր եմք , և հասարակաց կրթութեան ծաւալման առջեւ՝ մէյմէկ վաղափուլ թումբեր . օր մը անշուշտ՝ պարզ զրաբառի մը սեմոց վրայ՝ ամենքնիս ալ զիրար հասկնալով , ձեռք կուտանք իրարու :

Եւ մանաւանդ այս ազգային դժուար պարագա-

ներուս մէջ յորում կը տեսնեմք կրօնը՝ դժբաղդա-
բար, անարժան պաշտօնէից ձեռօք, բաժներ է միոյ
հօր որդիքս, կը հաւատամք որ լեզուն պիտի ըլ-
լայ՝ կապ միութեան ամենուս, ամենքս ալ հաւատա-
րապէս զլուխ ծռելով՝ նախկին Այրարատեան մայր
բարբառոյն առջեւ. առ ժամս, բաւական է չար-
համարհենք սանդուղին ոտքերը. Թող հետեւի ար-
դեան մանկտին այս դրութեան, ամենէն հեռաւոր
նպատակն ալ՝ ամենէն մերձաւորը կըլլայ:

28579

807

u 84

807 0

ԳԻՆ ՄԷԿ ԲԱՌՈՐԴ ՄԷՃԵՏ